

КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

ОРГАН „ДЕТИЊСКЕ ЧИТАОНИЦЕ И ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

Свеска

IV

Изази крајем сваког мјесеца у свескама од 2 табака велине осмине. Цијена је листу за Црну Гору 4 круне, а за иностранство 6 круна на годину. — Рукописе, писма, часописе и новине у замјену, ваља слати уредништву а прегилату администрацији „Књижевног Листа“ на Цетиње. — Рукописи се не враћају.

Година

II

Владика Црногорски Петар II по одзивима
странијех писаца

Пише П. Ровински

— Насгавак —

I

Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838 dalla Maestà del Re Federico Augusto di Sassonia nell' Istria, Dalmazia e Montenegro del Dottore Bartolomeo Biasoletto, membro di più società accademiche. Trieste. 1841. Presso H. F. Favarger, librajo. Tipografia Weis. in 8-^o, 264. На Црну Гору се односе стр. 76.—113. Књига је ова украсена сликом краљевом и владике Рада.

Слика владичина представља попреје, тако да се не виде ни руке, до само рамена. Владика је у владичанским хаљинама: у мантији и камилавци, са које се спушта црни крп; око врата виси панагија и крст; он је млад са малом брадицом и брцима; поглед му је замисљен. Цртао је М. Stobl, а резао на камену Linassi.

Ту је такођер и слика Цетиња: манастир са камикулом, на десно биларда и још двије куће; горе над манастиром кула, садашњи звоник — „табла“.

Нешто из ове књиге било је ивађено и преведено на српски језик по италијанском журналу „La Vita Italiana“ у „Гласу Црногорца“ 1897, год. (Бр. 4 и 5). То што је било преведено, ми нећемо понављати, осим кад би нашли какву разлику не само у ријечима, него и у смислу. Прије свега казаћемо ко је путовао с краљем.

С краљем су били: пуковник коњанички гроф Карачај (Karacsay), капетан Орешковић (Orescovich), ађутант губернијатора графа Дилијенберга, који се је тада налазио у Боки, због некијех пограничнијех неспоразума, и доктор Амон (Amon — archiatro); о себи Биасолето не спомиње. При опису Котора писац опажа, да је улазак у град дозвољен женскијема без икаквог ограничења; али мушкијема, напротив, само у одређеном броју и тада они морају оружје оставити на пазару (стр. 73.).

На 8 сати ујутру 31. маја (по нов.) кренуше они на коњима пут Црне Горе у пратњи 40 до 50 људи.

Владика, обавијештен о њиховом доласку, већ их је чекао, на граници са трупом Црногораца.

Тек су се гости приближили црногорској граници, зачу се грохот пушака оловго и све застрје дим од праха.

„То је био — говори Биасолето — владика-епископ, који је салути-

рао краљу са висине једне стијене; његова колосална фигура исправљена још више падала је у очи у дугачким црним хаљинама; он је надвишавао све своје, којима су се видјеле само главе, а остало се је сакривало за камењем.“

Пошто су се поздравили и поткријепили су мало ракије и мезе, кренуше сви заједно. „Владика је јахао турскога, живога и ватренога коња, на којему се је држао с великом вјештином и лакоћом по чему се видјело, да је био извјезбан у јахању по оваквијем кршовитијем путањама.“ (80.)

Даље Биаволето говори о владици: „Овај младић владика има око 28 година, човјек је висок, лијепог стаса, на поглед величанствен, љубаван и уљудан; научен, искусан такођер у поезији и већ 1834. год. штампанао је у својој штампарији на српском језику (in lingua nazionale) своје пјесничко дјело под насловом *Цетињски пустињак* (la solitudine de Montenegro), које износи око 50 страница у 8-^о; штампана је чиста и са много лијепих вињета. Он је изгледао много замишљен (concentrato), мало збори, вас одан бризи о својој држави и свом народу; поред своје снаге и мудрости, он прикупља снагу и мудрост свога севата, особито у пословима од велике важности“ (97.—88.).

Значајно је у овоме, што је владика био сувише озбиљан и замишљен. Па и имао је о чему замислити се.

Оне реформе, које је он отпочео уводити, сретале су отпор, са свију страна; уз то 1836 г. била је гладна година; главно мјесто, одакле се је могло добавити жито за новац, Скадар, валија је затворио за Црну Гору, а у исто вријеме давао је жито без паре онијема, који би се

одметнули од владике, и тијем је у неколико постизавао свој циљ: један дио Ријечке и Црничке нахије предадоше му се, и ако код њих није било нужде; то су били главари: њима су биле милије паре, ђинтерци и богато оружје, којима их је обдаривао скадарски валија Осман-паша. У исто вријеме изношене су сплетке на владика, које су се достављале и рускоме двору. Владика је ушљед тога дошао био до таквог стања, да је био готов оставити Црну Гору (о томе гледај — Дјела Љ. Ненадовића, св. II, стр. 29—30). 1837. год. он је опет отишао у Русију, оклен се је вратио мало ободрен; дакле, посјета краљева затекла га је у нешто бољем стању.

Даље Биаволето говори о људима, који су тада били при владици: „Персонал, који се је налазио у двору владичином, био је: његов братучед, човјек од близу 36 година, декориран руским царем; он је раније служио у једној пуковнији у Пољској. Осим рођеног српског језика, он је говорио пољски и италијански. У осуству владичином он га је заступао, што се тицало свјетских послова. Други младић, који је познавао неколико језика и чинио се много учеван, по имену Милаковић, био је такођер украшен руским ордемом, рамао је на једну ногу; он се је звао секретаром преосвештенога. — Два-три слуге у лијепом народном одијелу, који су се звали попови (preti); један дјетић од 9 до 10 год., синовац владичин,* и њега су спремали за свештенички као, зато на њега треба гледати чин на нашљед-

* У оригиналу стоји: „un ragazzo di 9 in 10 anni nipote di monsignore;“ а у „Гласу Црногорца“ преведено је: „говораху да је синовац Владичин.“ Зашто је додата ријеч — *говораху*?...

ног принца (*principe ereditario*); много је било још и другијех, који су спадали у послужитељство куће или у перјанике (*milizio di corte*)“ (89.).

Спомиње он још једнога попа, који добро знаваше њемачки и италијански (97.) као и учитеља француског језика Жюма (*Jaume*), који је прије 8 мјесеца дошао на Цетиње из Тријешћа. „Овај господин — говори Б. — стајао је изван владичиног дома (*della residenza*) у једној новосаграђеној кућици у сусједству другијех становника Цетиња и, кад се је разболио, довео је са собом своју супругу, која је до тога времена живјела у Котору.“ О овој госпођи он говори, да је била млада, лијета, духовита и изобразена женска, која је знала језик италијански, француски, њемачки и инглешки; чуди се, како је она могла промијенити уживања великог свијета и друштва усамљеним животом с мужем у планинама. Док је краљ цртао у свој соби, пратња његова, граф Карачај и други посјетили су кућу Жюма, чију супругу неки од њих познаваху још у Котору. (93.—94.).

Од ових лица, која спомиње Биазолето, братучед и замјеник владичин у његовом одсуству, био је Ђорђе Савов Петровић, који је био предсједник сената; а онај младић од 9 до 10 год. Лазар или Павле, син Пера Томова, којег је владика, 1840. год. послао у Русију, гдје је био примљен у I-ви кадетски или пажески корпус; дакле, није се спремао за духовни чин, као што је мислио Биазолето, него за свјетско служење и у томе смислу био је његов напљедник; али 1842. године он је умро; „умро је онај — како пише сам владика Гагићу, руском консулу — на којег сам полагао највишу надежду за срећу његове отаџбине и мене тужнога.“

Биазолето потанко описује двор владичин са свијема собама и како су били размјештени гости (87.—89.); али то ми пропустамо, због тога што је било наведено у „Гл. Црногорца“.

Него интересантан је опис сената. „Свјетски старешина у исто вријеме владика — пише Биазолето — био је из фамилије Радоњића такођер с Његуша, која сада живи без ауторитета, премда је била од фамилија бољег благостања. — Народни послови расправљају се и рјешавају у једном удешеном за то здању које се зове сенат и које се налази неколико корачаја удаљено од стана високопресвештеног, између кућица других становника и манастира. Жељи краљевој да види ово мјесто владика није могао да одрече. То је једна стара грађевина дугуљастог облика, са видовима без клака (сухошећа); провори мали, и на великој висини; без горњег пода; кров је био од танких камених плоча, које су стављене међу уријетко и без свакога реда намјештенијема гредицама (кључевима) од грана и гранчица од дрвећа; бојали су се да не буде претежак, јер кад би био и мало закљачен, могао се је срушити. Унутрашњост је била сва зачађана, а до неке висине била је раздијелена на три одјелена кољем заплетенијем прућем (плотом). У првом одјељењу од уласка на лијево били су кревети, састављени уједно, чини ми се шест, од простога дрвета, који су по прилици служили за ноћиште сенаторима, који су долазили из даљине. Одјељење које пледује, по средини, служило је као сала, у којој су се држале сједнице сенатске. По средини овога одјељења при земљи, била је гомила пепела, по чему се видјело, да се је тамо ложила ва-

тра; одозго над истим пепелом ви-
сјене су вериге од гвоздја, утвр-
ђене за једну попречну греду, на
слику огњишта у нашијем кухи-
нама, по чему се могло судити,
да је то иначе служило за готов-
љење јела. Наоколо било је 12 ка-
мена, међу којима један напоособ
стављен на мало узвишено мјесто,
до близу једне стопе и по; све је
то камење неотесано и једнако само
није све високо толико, колико
онај први. Сваки од сенатора зау-
зима мјесто на једном од онијех ка-
мена и, сједећи наоколо огњишта,
с чибуцима у устима, расправљају
послове од више важности. Одвојено
узвишено мјесто наравно да је од-
ређено за преосвештенога или за
онога, ко га заступа, као предсјед-
ник. Треће одјелење по свој прилици
било је за стражу или слуге, зашто
је било тјешње, запуштеније и ниже
од другијех. Сенатори су се разли-
ковали, колико сам могао примјетити,
од другијех тијем, што су они но-
сили нешто налик на јакете (giubbone)
од црвене свите (хинтерце), по-
стављене фином кожом (pellicio); то
им служи као горња хаљина чак и
у љету. Гаће су им модре а нијесу
толико широке, као код Грка или
Которана; лула на дугачком чибуку
и ћеса од коже за дуван, која виси
о бедри, затакнута за пас од ко-
же, којијем је обмотано тијело; али
без горње бијеле хаљине (гуњ) у оп-
ште одијело наличи на арбанашко“.
(98.—99). Повео је владика своје го-
сте да им покаже и своју штампарију,
која је почела радити још 1834.
год., одма по повратку његовом из
Русије, и у којој је, осим „Цетињ-
ског Пустиака“, била наштампана
„Дика Црногорска“ 1834. г. С. Ми-
лутиновића и почео излазити кален-
дар „Грлица“ 1835. г. Ево како њу
описује Б.: „Она се састоји од једне

мале собе при земљи у истом мана-
стиру са уласком од лијеве стране.
Два човјека, које смо у њој нашли,
припадали су овој штампарији, којом
је, како сам разумио, управљао се-
кретар преосвештенога, г. кавалер
Милаковић, и тада су слагали гра-
матику за једну школу, скоро отво-
рену. Један од оних што су радили
у штампарији, како ми је исти ка-
зао, био је из Падове (95.). Нијесу
пропустили они ни кулу, у доцније
доба тако вло оглашену због став-
љања на њој турскијех глава.

„На једној каменитој главици,
која служи за одбрану двора, на
десно од стана преосвештеног, на
положају готово неприступном, више
издигнутом, диже се једна четворо-
уголна кула — „волтица“, мала, уса-
мљена, без крова, наслику нашијех
недовршенијех звоника, са јакијема
зидовима; радња нова; она три пута
надвишује кров манастира, који слу-
жи као резиденција владичина. На
врху њезином био је дугачак стуб,
на којему је лепршао барјак од свиле,
боје блиједо-жуте, а по средини њега
мали црвени крст.“ (93.).

Ту ми налазимо изрично каза-
но, да је то била волтица која је
била одређена за одбрану манастира.
Гледали су они и главу Махмуд-
пашину, која је била и балзамирана
и пажљиво чувана у сопственој ње-
говој чалми и положена у скрињицу
од ораховине, лијепо израђену, тро-
феј, који не престаје узбуђивати
храброст у овом ратоборном наро-
ду.“ (95.—96.).

Осим главнога, т. ј. поред по-
сјете црногорског владике, краљ је
имао у виду и истраживања бота-
ничка, којијема је посвећен знатни
дио описа његова путовања (страна
203. — 264.). У ово доба дакле до-
лази и прво истраживање црногорске

флоре. А кад су путовали од Котора у Црну Гору, краљ је примјетио на путу козалац (argum orientale M. B.), при чем му је владика објаснио, да овога има много у Црној Гори и да у гладне године црногорци кувају његово корјање и једу, као кртолу (a guiso dei pomi di terre) (стр. 82.).

— Наставиће се —

С В Е Т

Шта је свет ови? —
 Море од крви, брег од костију,
 Што, во их људство веков'ма слаже;
 У коме адска пустош је трајна,
 У ком је живот борба очајна;
 У ком старијег млађи не штује,
 Сја против оца завере кује;
 У ком божанска искра не тиња;
 У ком се не зна шта је светиња.
 У свету нема истине,
 Нема љубави. нема врлине;
 У њ нема правде, у њ раја нема!
 — Та откуд правде међу људима,
 Када је раја било међ' њима?! —
 Нема осмеха... и кад с' осмехну,
 Покажу зубе,
 И тада лице на хијену.
 У свету људске свуд себичности,
 Што се у недри кд гуја крије... —
 Ти људи!
 И да би себи у њ угодили
 На жртву носе и најмилије:
 Крв своје крви, кост своје кости!...
 Па шта је и звер, што крв пролива
 Сопствених зубих да се исхрани, —
 Према човеку што крв пролива
 Да у њој чамцем побједе плива;
 Шта су орлови што гњевда вију
 На врху стене крај којих с' диже
 Кости гомила,
 Са којих месом орлиће хране, —
 Према људима што од костију

Бедеме дижу да се одбране,
 Или да ланце тиранске стресеу
 Или оружја славу равнесу — — —

Шта ли је земља, гдје човек влада?! —
 Пакл селене, тамница веља,
 Легло несрећа, негодâ, јада.
 И у њој човек — к'о сужањ и цар
 Скиптар носећи — по праху гмиже
 Све напред — крају ближе и ближе....
 И после мука, после очаја,
 Потока суза, буре удаха, —
 После земаљског бола без краја,
 Враћа се праху — јер је од праха!

Солун

Спасоје Ј. Илић

Вјера спасава

— Михајло Милановић —

Сарајево

Било је то лани, о Петрову-дне.
 Ја и Петар Николић засјели у Пехлиној кахви на Бембаши и затурили разговор о нашијем народнијем обичајима. гатањима и вјеровању.

Петар се распричао:

— Ниј' во било од давних давнина, да ти причам к'о каку старинску причу, ја л' какав старински обичај.... Ово ти је 'вако, побратиме драговићу и дан-данас у нас, у Босни. Душе ми, — нећеш ми вјеровати, а ово ти је жива истина — чим ко почне говорити о нашијем народнијем обичајима, мене свега спосану наћи трици од силнога рачатлука! Ја поштујем наше народне обичаје и све у што народ вјерује, јер то су ми и стари вјеровали, па би ја био отпадник, кад би то занемарио и о томе спрдњу водио. Причаћу ти Божју истину. Био то какав мали обичај или како му драго народно вјеровање, онда ја свима и

свакоме причам и придикујем, да се то све чува и поштује к'о права вјера! Казујем и ово: никаке новине не треба уводити у наш српски народ, ко и' уводио, сунце га Божје не гријало! Ми треба да чувамо своје, јер немамо обичаја, ама баш ни једнога, од којег би се пред којим му драго народом стидјели. Наши су обичаји и лијепи и красни, бољи него и' најсилнији народ има. — Има, нађе се по која грешна душа, за коју се радо прилијепи какав туђи обичај, туђа накарада, па кад буде стани-пани: ни одовуд исп'о, ни тамо њима прист'о! — Болан, не говорим ја на празно: по чему би се казали да смо прави, чисти Срби, да немамо свога лијепога српскога језика, српскијех обичаја, разнијех вјеровања у Бога, у Ћрсну Славу и тако!

Ево ћу ти испричати о једном нашем лијепом обичају, па ако ти се то свиди, а ти га испиши и тури у који српски лист. Нека и остали Срби знају, да и ми овамо нијесмо репа без корјена.

Еле да почнем:

Ти знаш Радоша Лазића, зна сво Сарајво ко је и какав је био убојица. Данас је то добар и миран ванатлија. А прије? Не д'о ти га драги Бог ни у путу срести! За-туриће несретну кавгу ни за што. Знали га и наши, знали и Турци, па након свега његова угурсузлука ено га, жив и здрав! А могли су га Турци 'иљаду пута убити, само да су шћели; ама, људи добра срца!

Некако се дозвоа, дође себи и поче радукати к'о по један. Ради и тече. Прасну му ћеиф те се и ожени. Жена к'о што бити море — права домаћица! И он ради и она ради, пјева им кућа од рахатлука. Па такоје и дан-данас.

Само му крће — никада да дјецу под'рани. Чим му се које роди, не прође ни пун мјесец дана — дијете под земљу. И за неколике године спјеша чо'ек од цигле те жеље. Нађе му се пето — мушко. Побој'о се чо'ек, да му и ово не оде, куд и остала, па само што крши прете и премишља. Ти знаш шта наше домаћице, а и вас народ ради и чини, да дјецу под'рани!... Народ вјерује у много што-шта, па нека! Његова ће га вјера спасти! — Једном сам глед'о на неком дјетету тридесет малих амајлија: неке су од разних урока, неке од здравља, неке од злије' очигу, од сугреба, од страве, од наступа, од нагазе, од вукоједине, од мрака, од стра'а, од чега их није било. И Радош се побая'о своме, па му трећи дан објесио о врат разне амајлије, у које је упио свакојаке записе, што их је добио од 'оца и од другиге' људи, који се „записивањем“ баве. Па и то му било мало. 'Оће чо'ек да од'рани своје дијете, па ударио у свашто, да послје не би више жалио.

Његова га Мара разговарала: — Радошу брате, све је у Божјој руци!

— Јес'! — вели он — у Божјој руци, ама знаш ли ти, да и Бог вели: чувај се, па ћу те и ја чувати.

Кажем ти снуждио се чо'ек к'о убуденик, па само што се мисли и гледа 'нако, испод ока. И кад му на ум падеше помрла дјеца, па кад помисли да и ово море умријети, гроза га прође по свему тијелу и чврсто стисне главу међу 'ладне руке. Тешко је дисао... Устаде, наднесе се над дијете... Дијете ашићаре веће! Гледа га жељним погледом и стаде слушати његово тихо дисање. Дуго га је глед'о, а чудновате му се мисли врву непрестано по мовгу. Уздахну. Чело му се намршти, а очи

склопише... Тешком муком поново отвори очи и погледа Мару; погледа је учкено. Она озбиљна и поче мирно:

— Радошу брате, Бог с тобом!

— И с тобом, Маро, и са нашим Обреном!

— Амин, Радошу! Ама то што чиниш не море бјати пофаљено! На Бога упованије!...

— Шути Маро, ве се бојим!.. Знам како смо јаде претурили, а још и овом да што буде, не би ми било 'ајра од жи... — рече, али му пошљедња ријеч умрије на уснама.

Она се замисли. Учкеним погледом поче звјерати око себе, погледа у дијете, па у Радоша:

— Чујеш, Радошу! — поче тихо — и сама не знам рашта је све ово? Ето знаш ли ти рећи?

— Јок ја.

— Да није са зла ока, ја од каки сијера?

— Не знам, Маро!

— Бог нека ми за 'во прости — поче она — крстећи се — ама ја би, знаш... кума промијенила, бојим се, да није с њега.

Муж је озбиљно погледа.

— Што велиш? — дочека страхујући, а очи разрогачио — зар 'оћеш другога кума? Не говори то, ако знаш за Бога!... Грје'ота је!...

— Ја шта ћемо чинити?! — правда се Мара и би јој тешко што је то рекла.

Радош се подними и замисли се.

— Како би било — настави жена — да нађемо кума, који ће дијете бар пошипати? Знаш, многе жене тако раде, па им дјеца к'о наљевци!

Радош се лако трже. Марина га досјетка овесели.

— То може! Добро си се сјетила! Нећемо га кршавати, док га

намјерник не пошипа, па што год Бог драги да!

— Па и ја не велим друкчије — исправља се Мара — скоро ће и Млада Недјеља, тога јутра изнијећу дијете на раскршће, нека га намјерник пошипа.

— Лијепо, Маро! — кликну Радош весело. Што год радили, да Бог да сретно било!

Дијете, како који дан све слабије. Чак неће ни сисе материне. По вас дуги дан што плаче. Очи му дошле к'о скухане од великога плача. Родитељи му се већ обезнанили. Зовнули су свештеника, те дјетету чит'о велику Василину молитву. И опет дијете реве и плаче, к'о да му ко клијештима месо чупа.

Једва се чекала Млада Недјеља. И она освану. Тек што се зорица зацаклила, Радош и Мара устадоше и замоташе дијете у чисте 'аљинице. Мара узе нове ножице. Зави дијете у памуклију, прекрсти њега, па себе и рече:

— Боже, Богомајко и данашња света мајко неђељице, ви нам будите у помоћи!

И лијепо издиже дијете према иконама и додаде:

— У твоје га руке предајемо, добри Боже!

У највећој узрујаности слетје низ басамак, па на сокачна врата. Упути се право на раскршће. Нигдје се не обаврије. Дође на одређено мјесто и стаде. Погледа на исток. Зора се зацаклила и као да нешто прелијепо — предобро обећаје, а Мара се и радује и боји! Тако стојала, звјерала око себе и Богу се молила:

— О Боже, Богородице и пречиста света неђељице, дарујте овоме моме Максуму добр сретна намјерника, тако вам свете милости ваше! Боже и мој свети Јоване, који си нашег лијепог 'Риста Спаситеља кр

стио у живој води Јордану — по-
пљите и овоме моме једињу, мак-
суму, добра човјека — напретка и
здравља његова рада!...

И кад то рече погледа гори уза
сокак, кад тамо упутио се накав
чо'ек право к њој. Очи јој сијевнуше
к'о муња и сва се стресе. Погледа
у небо, за тим у дијете, и осјети да
јој појури крв у главу. Дрхтала је
од узбуђења. Диже главу и погледа
намјерника. Био је то Турчин. Сулеј-
ман-ага М.... дупли трговац сарајев-
ски. Иде чо'ек мирно; оборио главу.
Још док је гори, у сокаку био, ви-
дио је једну жену, гдје стоји, али се
ничему није сјећао. И баш како ће
испред ње, а она ступи пред њега.

— Намјернице, тако те срећа
свуда сријетала, попишај ми ово ди-
јете! Четворо сам укопалм; ово ми
је пето, па и оно к'о попијено, те
му намијени' за здравље, да ми га
намјерник попиша, не би ли ми
остало, да ме заклони од биједи
невидовне.

Човјек за час стаде; збуни се.
Затим се лако трже, к'о да се нечега
сјети; приступи Мари и рече благо:

— Баш то твоје дијете?

— Јес', ага драги!

Он погледа у дијете.

— Јазук! — рече сажалевајући
— баш је смалаксало од накае зле
боље.

— Не знам, ага — поче жена
сузећи — или је 'во од Бога или
од ђа...

Он јој не даде изговорити:

— Шуту, синко, не гријешу
душу! Што је од Бога, слађе је од
меда! Бог ће драги дати, па ће и
добра бити! Вјеруј у ово, па се ни-
када нећеш кајати! Дај ми то дијете!

Она му предаде дијете у обје
руке. Ага узе дијете, издиже га,
окрену се право к истоку, одакле

ће се сунце кров коју декику помо-
лити и рече:

— Бисмилах! Да Бог да ово
дијете било свијетла лица к'о даница
пре'одница! — Рекавши то предаде
дијете матери, а она њему ножице.

Окренуше се к истоку.

Сулејман-ага скиде капацу дје-
тињу, предаде је матери, а он поче
дијете шишати и то прво више чела.

— Бисмилах! — рече и одреза
прамичак косице.

— Ва име Оца! — изусти жена
тихо, нечујно.

Он други прам одреза с десне
стране, извише уха.

— И Сина! — рече Мара опет
тихо.

Ага чупну ножицама и с лијеве
стране.

— И светог Духа! — опет ће
Мара.

Четврти прамичак кум одреза с
потилка и гласно рече:

— Амин!

— Амин! — кликну и Мара ве-
село.

Сулејман-ага остави дјетињу ко-
су у махраму. Мара приступи пред
њега и милостиво рече:

— Дај ми ту руку, драги куме!

Ага пружи руку и она му је
пољуби.

— Хајир ишпалах! — кликну
Сулејман-ага весело.

— Бог те чуо! — додаде Мара.

Мусломан погледа у дијете, па
у Мару и најпослије ће:

— Душе ти, синко, чија си?

Она обори очи.

— Ја сам жена Радошева.

— Чија? — припита Сулејман
у чуду.

— Радошева!...

— Ра... Ра... до... шева? —
замуца ага.

— Ја Радоша Лазића!...

Чим изусти то име, Сулејман-ага се осјети нешто непријатно. Поблијеђе к'о крпа. Погледа жену жалостиво, хукну и слеже раменима не рекав ништа.

Мара се зачуди. Гледаше га дуго и дуго оним својим крупним бистрим очима и мал да не вајеца од наке теготе. И он погледа у њу, изви обрвама и поче с напором и муцајући:

— Давале!... Поздрави ку...ма Радоша, кажи: селам ти је од Сулејман-аге... он мене добро зна.. то му кажи... И дубоко замишљен упути се лаганим кораком право чаршији.

Радош је за сво вријеме, док је Мара била на раскршћу са дјететом, био на сокачним вратима и жељно чек'о, кад ће се помолити. Чим угледа Мару, брже полетје пред њу, докопа једног великога ороза и закла га на прагу, да би дијете за свога живота било претило и румено к'о крв..

Још Мара није ни пр'о прага, а већ поче свечаним гласом:

— Радоше, брате, сретан нам нови кум! — Дао Бог у стотину добрије' часа!

— Амин, Маро! — кликну Радош весело, па се заједно упутише у велику собу.

И чим сједоше поче она причати, како је било и ко је пост'о нови, бива, пишани кум.

Радоша к'о да муња ошину по сред срца жива, кад чу за име Сулејман-агиво; јекну к'о од великога бола и дубоко замишљен сједе и подними рукама главу. Дуго је тако сједио и дуго премишљ'о. На један пут диже главу к'о ива тешкога сна; погледа жени право у очи.

— И бап он... он кумов'о? — поче чудећи се.

— Ја! Кад га замоли' виђо': драго вољз прстаде. Болан к'о кака

својат наша, тако је говорио. А кад сврши што је по обичају, рече ми некако к'о чудно, ал' опе' рече: „Поздрави кума Радоша кажи му: „селам ти је од Сулејман-аге“. — Каже да те добро зна!...

Он подиже нервозно главу, погледа свуда око себе и за тим се поново баца у неке сањарије. Међутим је Мара подојила дијете, положила га у бешику и лијепо прикрила. До мало дијете заспа. Мара отиде у кућу и пристави шербе за кахву. Дође у собу и затече мужа у мислима.

— Радошу, шта ти је сад, брате? — упита чудећи се. — Безбеди те нешто мучи? — Шта је?

Он поче причати.

— Ето, Маро, да ми је вас свијет кавив'о, да 'во бити море, не би' вјеров'о. Ето што ти је милостиви Турчин, а опе' он. Сулејман-ага!... Знаш, давно је то било, има и осам година: једном се ја напио, па к'о пјан, ударио на његову кућу... Ти знаш што је турска кућа!... Да је био који други, свега би ме сасје-к'о!... И лијепо он меня рече да се уклоним од његове куће, а ја пјан — будала, још га почнем ружити!.. Знаш шта сам му рек'о: не могу ти ни рећи, кака је била ружна ријеч; због те ријечи мог'о сам запасти у велики авс!... И сад види ти њега, како се драге воље прими пишанога кумства. Алал му било његово свето и тврдо вјеровање и поштено турковање! Маро, ја му од срамоте не могу погледати у очи... ради шта знаш, да ми алали и опрости..

Мара, која је дотле пажљиво слушала Радоша, наједанпут престрављено цикну и повика:

— Радошу слатки Радошу, ово кумство неће бити сретно, ако није од срца! Шта ми знамо, шта сад он чини?... Море бити да свишља..

Она и не доврши, а Радош дочека:

— Турчин је он, Маро!... његово је вјеровање тврдо к'о стјена!... Њему је у закону, да се за вас бутум свијет Богу моли!... Турчин је он, Маро!

Тога дана, прије подне, крстили су дијете.

Прошла неколика дана; дијете све једнако: данас боље, сјутра горе. Једне вечери присни се Радошу, да свога једиња прода Сулејман-аги, па ће му се одма' окренути на боље и остаће у животу много и много година. Чим се пробудио дозва Мару преда се и рече јој што је уснио.

— И сâма сам мислила, да то учинимо! — рече она овбиљно. И Госпава Ланџића је продала свога Богољуба, па јој дијете за причу.

— Ја, продаћемо му га! — рече Радош задовољно. — Знаш како је овоме, који купи туђе дијете? Пазиће га, вала, к'о своје, па то било на сокаку, у суду, ће год било — закон га и наши обичаји дуже, па га чува и од зла брани. А он га је попиш'о — кумов'о, још ако га купи, наше куће за увијек постадоше праве пријатељске куће, да не знам шта је прије било!

— 'Оћемо продаћемо му га! — дочека Мара врло весело.

Идуће Младе Недјеље уранили обоје и почеше говор о јутрошњем раду.

— Ја ћу — вели Радош — завити га добро, па ћу ти га на ужету кроз пенџер спустити, а ти га дочекај на руке, па брже на раскршће, ће си и неки дан била.

— А што баш кроз пенџер? — упита Мара.

— Па тако сваки ради, кад 'оће да прода дијете; то је добро за његово здрављице.

И Мара се спреми, к'о да ће у цркву, па стаде под пенџер испред куће. Радош учетворостручио велико уже, у које метну сина, па с њим кроз пенџер. И лијепо дочека Мара дијете и час прије одјури на раскршће. Дуго је чекала на Сулејман-агу, а кад он стиже, приђе му руци и рече:

— Куме, теби и овоме твојем кумчету нека је на здравље, ономе моме се приснило да га теби продамо, па ево ја дошла да ти га баш продам, а знам да ћеш га радо купити... Знаш, фала Богу, рашта ово чиним... мајка сам му... једињак ми је... па му се бојим, а богме од јако ће се наше куће боље пазити!..

Сулејман-ага је мирно слушао Мару и кад чу пошљедње јој ријечи лијепо је погледа, ивуче јаспрену кесу из које извади сребрну форинту и рече:

— Је л' де, ти мени под сахи продајеш то своје дијете?

— Продајем, куме!

— А колико ишћеш за њега?

— Кол'ко ти дан.

— Је л' доста 'ва форинта?

— Јес', куме, јес! — рече Мара и предаде му дијете. Сулејман јој даде форинту и примајући дијете рече:

— Нека су ти сретне паре, кума!

— И теби живо и здраво твоје кумче!

— Бог те чуо! — додаде Сулејман-ага и положи дијете мајци у руке.

Растадоше се обоје задовољни. Истога дана послао је Сулејман-ага кући Радошевој жуту медадију, на коју је ударио алчицу, да се његовом кумчету пришије на капу, а његову косицу оков'о је у сребро и оставио у велики савдук. То ће и

девето кољено чувати к'о какав нај-
већи аманет.

Нико веселији од Радоша; чисто
осећа човјек како буја, расте... Већ
два дана како је једнако у чаршији.
Купује дарове за кума, куму и њи-
хову дјецу. Мара све лијепо распо-
редила: куму три аршина — тали-
јер — чохе и кајсерли фирале; куми:
десет аршина свиленога бева, бијелу
махраму и жуте папуче; дјеци им
по једне фиралице и по златали мах-
рамицу.

И Сулејман-ага је њима посл'о
лијепо дарове.

И ња'ове се куће лијепо шљу-
бише.

Од онога дана Обрену пође на
боље, па све боље и боље, ено, да
га данас видиш читав момак: румен,
једар, претио, к'о кад Бог да, слава
му и милос'!

Радош је данас најретнији. Љу-
ди га позивају на саставке и си-
јела; неки дан су га чак изабрали
за школскога одборника...

— Ето ти — рече Петар завр-
пујући своје причање — како наш
народ врши своје обичаје и како у
њи' вјерује... И треба да вјерује, јер
свака вјера спасава!

И спасава, Бога ми!...

Ој соколи...✓

Ој соколи моје птице драге
Почините на кољену моме,
Реците ми одкуд долазите,
Куд журите?... Гњезду јуначкоме ?

Реците ми.. ај, не реците, ћут'те! —
Познајем вас по јуначком клику,
Знам вам добро домовину милу,
Знам у ком сте с' излегли борику!...

Кад дођете гњезду јуначкоме
Домовини, миллом моме,
Кажите ми остарелој мајди,
Да сте били у свјету са мноме.

Реците јој: „Видјесмо ти сина,
У свјету га многа боља тлача“, —
Још реците. ево сузе ове!
Знаће мајка, што та суза значи!...

Ср. Карловици

Секула Дрљевић

Стари друг ✓

— Из посмрчади Ги-де-Мопасана —

Они су проживели заједно целу зиму
у Паризу и виђали се мал не сваког дана.
Другови по школи изгубише се један другом
из вида по свршетку колеџа, као што то обич-
но бива. Ево се опет сада сретосе на некој
вечери, оба већ седи старци; један бејаше
још бећар, а други ожењен. М-г Мерул је
проводило увек пола године у Паризу, а по
године на свом, не баш великом, имању
Турбевилу. Пошто се оженио ћерком свога
суседа имањем, живио је мирним, безбриж-
ним животом, као човек, који само повешто
работа, а има. Како је по природи био тиха ха-
рактера и не баш много бистре главе, не-
способан за самостално расуђивање или за
активно протестовање, он је проводио своје
време у свом згаљењу за прошлосту, а
корачајући са савременим обичајима и по-
ретком — и вагда понављаше обраћајући
се својој жени:

— Боже мој, каква је код нас управа?
Жена, би на то, само подигла очи к
небу, а другом би приликом, за знак веће
енергије, подигла и руке.

М-ме Мерул, равна по уму и харак-
теру своје мужу, личила му је и по оста-
лом, као да беху брат и сестра. По тради-
цији она је знала, да пре свега ваља по-
штовати папу и краља. И непознавајући
их, она их је водела и поштвала од свег
срца са оном поетским одушевљењем, са
оном наследном преданошћу и милошћу,
за које је способна само женска из добре
породице. Сва јој душа беше проникнута
добротом.

У ње не бејаше деце и то ју је јако
жалостило.

Када је М-г де-Мерул нашао свог старог друга Жозефа Мурадур, обрадовао се из дубине своје највише душе, јер су се они у младости јако волели.

После усклика удивљења ради промене лица и облика, што су донеле собом године за обојцу, почеше један другог распитивати, како који живи.

Жозеф Мурадур, родом јужњак, заседавао је у муниципалном савету свога роднога града. Са отвореним погледом са простим манирима, говорио је брзо, без запињања, а изражавао се вазда отворено, без околишанања. По начелима био је републиканац, од оних републиканаца, који у суштини беху искрени, са главним правилом: *никакву церемонију*, а који хоћаху слободу у њеној грубости.

Када је посетио свога друга, својим је добродушијем придобио симпатије присутних и ако у држању испољаваше нешто самовоље. М-г де Мерул не могаше се уздржати да не ускликне:

— Како га жалим! Тако симпатичан човек!...

М-г де Мерул је са своје стране говорио своје другу благим и поверљивим тоном: „Ти и не сумњаш колико зла доносиш отаџбини“. — У осталом он га је врло волео. Ништа не може бити сталније од дејег другарства које се обнови у зрелим годинама.

Жозеф Мурадур се подсмеваше сурпрузима називајући их: „моје миле корњаче“; а другом би пак приликом излио реку громких речи противу људи, противу предрасуда и традиција.

Кад год је на такав начин излио читав поток демократског красноречија, вазда би му стари опоро по штогод одговорили али опет са пажњом и деликатношћу; за тим би се муж постарио да обрне разговор на друго што, да би избегао препирку.

Они се видеше други пут са Жозефом Мурадуром на своје имању.

Наступило лето. За супруге Мерул не беше веће радости до ли кад виде госта на своје турбевилском имању. То је искрена радост уопште оних који усамљено живе. Они свагда изилазе на жељевничку станицу на сусрет својим гостима, прате их на својим коњима и необично се радују, када гост, ма и узгред, похвали изглед, шуму, удобан пут, чисте сељачке домове, угојене краве и овце, које пасу по луговима, и уопште ма шта, што се налази у њиховом месту.

Они обраћају пажњу гостима на то, што им коњи раде већи део године у пољу, како им кобиле имају добар кас; — са пажњом слушају, шта ће путник рећи о њиховом фамилијарном стању; та они слушају сваку реч и за сваку најмању похвалу веома су захвални.

Жозеф Мурадур био је позван и он им је јавно дан свога доласка.

И муж и жена изишли на станицу, радујући се, што им се указала прилика, да покажу своје гостопримство.

Жозеф Мурадур чим их угледа на перону, нагло скочи из воза, што овима беше јако мило. Он им срдачно стипте руке, радујући се овом сусрету, да стари мал нису јаукнули.

Пут га је зачудио: хвалио је висину дрвета, густо зеленило или брајну коња на којима пођоше даље, што још више очара престодушне старце. Када је ступио већ на праг замка, М-г де Мерул му се обрати дружевски и у неколико свечано:

— Сада си ти као у своје дому.

Жозеф Мурадур одговори:

— Хвала нека је Богу, мој драги; ја сам потпуно уверен у то! У осталом, ја у опште не церемонијалим са друговима. Једино тако ја и разумем гостопримство.

За тим оде нависе у своју собу, да би се прерушио у сељака, како сам рече. Када се вратио, на њему беше костим од плавога трикоа, сламљн шешир и ципеле од жуте коже; једном речју: потпуни неглиже Парижанина на лењиковцу. Сада тек поче сасвим просто спокојење. На госту се виђаше младост и весеље. Сељачко одело као да му беше маска слободе и једнако сти, и његови манири јако су смутили супруге де Мерул. Они се у селу држаху врло озбиљно, са осећањима сопственог достојанства сатрајући то као потребно, да би им у интимном животу сачувало извесну етикецију.

После два дана одоше да гледају домаћинство и Паризлија доведе у забуну сељачке поштене раденике другарским фамилијарним тоном својих питања.

Увече, у домаћиновом дому био је на вечери и местни парох, живахан старчић, који је обично код де Марула бивао за трпезом само о Васкреу. Овога пута га нарочито позваше у част госта.

Када га Жозеф угледа, намршти се, а за тим га стаде посматрати са таквим чуђењем, као какав редак егземплар још ређе расе, коју он још до сад није видео.

За ручком исприча две три школске анекдоте, које се иначе причају у кругу врло блиских људи, те се и супрузима де Мерул учини ово веома неумесно, нарочито када се то прича у присуству духовног лица. Жозеф се на пароха обраћао врло прос'о са: „Ви господине“ а не „Господи абате“; он га савршено порази својим филозофским разматрањима о разним еуџејерипцама. Он говораше свештенику: „Ваша су убеђења врло смешна и нелогична, ја непоколебљиво верујем само — разуму“.

Супрузи де Мерул у очајању стараху се, да обрну разговор на што друго.

Када је свештеник отишао, домаћин се реши, да госта пажљиво опомене:

— Молим те, ти си напао на једног абата.

Жозеф се зацени од смеха.

— То ми је баш по вољи — говорио је он. — Зашто бих се устезао због те старчине. У осталом, знаш шта, ти беш мени учинити веће задовољство, ако више никад за столом са мном не буде тај профил. Ви се с њим дружите кад вам је драго, и празником и радним даном, али нијесте требали мене гостити са данашњим искушењем, у ком сам морао бити у његовом присуству.

— Али, имај на уму, мој драги, бар његов духовни сан....

— Знам, знам, — пресече га Жозеф Мурадур — по вашем пред њим би човек требао да стоји као пас на вађним шапама! Старо парче, мој миле! Када они буду уважавали моја убеђења, тада ћу им и ја равним начином одговорати.

Овога дана даље ништа не нарушаваше мирни разговор старих другова.

Следећег дана ујутру М-me Мерул, када је ступила у гостинску собу, угледала на столу три листа: „Voltaire“, „Republique Française“ и „Justice“ поређана један до другог, и од страха одступи неколико корака.

У тај мах на прагу собе појави се Жозеф Мурадур, још једнако у плавом трикоу, задубљен у читању „Intransigent“—а Кад опази М-m Мерул повика:

— У овом броју ђавољски камџиј а тата Рошфор. Како само пише редом!...

И он поче громко читати, ударајући гласом на неке фразе са таком ентузијом, да и не примети, када уђе његов друг.

Мерул је држао у руди два листа: „Gaulois“ за себе и „Clairon“ за своју жену.

Племенити изливи тог славног публицисте оборене империје, — изливи, страшно декламовани звучним јужним наречјем, одјекиваху као звук метала у мирној соби, као да би померили старе завесе, одбијајући се од зидова, дубоке меке наслоњаче и сав тешки „мебл“, који се много година не помераше с места, — час по час оштрији, час подругљиви заједљиви и пуни фраза, које шибаху.

Муж стојаше заципљен, жена се од безумља спустила у наслоњачу, и тако залупаху ове филеппике, а немогуше од забуне ни мрднути.

Мурадур, пошто испали и последњу фразу, као потоњу ракетлу на сјајном вагетромету, обрати се на слушаоце достојанственим тоном:

— Како? Зар ово није отрован комад?

Ну тада тек опази новине, које је лонео његов пријатељ па за тренутак и сам заћута од изненађења. За тим пође пријатељу крупним кораком, јаросно кличући:

— Зашто су ти потребне те артиштине?

Мерул одговори муцањем:

— Али... ово моје.. моје новине!

— Твоје новине... Да! Ти се дакле подсмеваш мени, шта ли!? Учини ми задовољство па читај моје новине, оне ће ти за цело осветлити мисли, а сатвојима.. ево, ево шта ћу учинити...

И уплашени домаћин није могао успети да га задржи, када му овај истрже из руке оба листа и баци их кроз прозор. За тим сурово гурну у шаке М-me Мерул „La Justice“, њеном мужу утрапи „Le Voltaire“, а сам седе у наслоњачу да би довршио „Intransigent“.

И муж и жена из учтивости чињаху се неко време, као да читају. За тим вратише Жозефу ове републиканске новине, које држаху врховима палаца, као да су нечим варажене.

Тада се Мурадур зацепи.

— Недељу дана на такој дијети — рече он — и ја ћу вас обратити у своју веру. —

При концу недеље он у ствари управљаше домом. Он затвори врата куће старом абату, и М-me Мерул тајно је ишла њему, да је исповеда; он забрани, да се у замак доноси: „Ganlois“ и „Clairon“ — један од слугу тајно их је узимао с поште, али при наиласку Мурадуровом брже су их бацали под диван. Вазда добродушан, весео, он располагаше свачим по својој

вољи, са добром намером али као свемогући — тиранин.

Ускоро су се на имању очекивали још неки гости, људи смирени и побожни. Гааде замка решише, да се никако они не састану са Жозефом, али, не знајући, како да почну, једно вече јавише Жозефу Мурадуру, да ће се услед неких послова, морати удаљити од куће, молећи га, да се и без њих користи гостопримством замка.

Гост се ни у колико не забуну.

— Прекрасно, мени је све једно, — умираваше он домаћине, — ја ћу вас очекивати, колико год вам је воља! Ја сам вам већ казао: међу друговима без икакве параде! Чим имате посла, ви сте савршено дужни ићи! До ђавола! Ја вас никако нећу задржавати и сметати вам, на против — сада и сам осећам, да смо ми своји људи. С богом, другови моји, ја ћу вас очекивати!

Другог дана муж и жена отпутоваше са имања.

Он их очекује.

Првео Рад. Косијајц

жж

Један прилог за књижевно-просвјетну историју Црне Горе из XVIII вијека

Желећи дати неколико прилога за књижевно-просвјетну историју Црне Горе XVIII вијека, забавићу се у овом првом прилогу митрополитом Василијем Петровићем. Не могу да и у овоме маломе раду не споменем име грчетешкога архимандрита Илариона Руварца. Па и како би могао човјек сумнути то велико и славно име, које се стара да завири у сваки прикрајак црногорске историје? Како би могао човјек, да не спомене онога високопреподобнога оца архимандрита, који се онолико потрудио, да придода који листић у вијенац борбе црногорске за крст часни и слободу златну? Па да отац архимандрит и није имао другога труда, до онога око доби-

вања књиге „Il Montenegro da relazioni dei Provveditori Veneti (1687.—1735)“, која је штампана у Риму 1896. године, опет би га морали споменути; јер није за шалу, кад се отац архимандрит толико брижи о нашој домовини Црној Гори. Ево како он сам описује те своје муке око доби вања те књиге: „Добро сам! стало ме је доста муке: морао сам пискарати на све стране, и кога све нисам молио и мољакао, и коме све нисам с молбом досађивао, и на чија све врата нисам куцао, и како сам се умиљавао, да покренем могућнике да се потруде набавити ми ову новину или ти књигу, ону давно жељену књигу; а за коју сам најпре дознао из биљешке у „Бранкову колу“. (Стр. 1.). Па опет на другоме мјесту продужава опис својих мука и збори: „мучећи се и тражећи и истражујући — та очи ми већ побелеше од тражења и истраживања и пиљења. читања и прочитавања не једанпут или три пут или десет пута, већ по десет пута десет једнога мјеста у којој листини.“ (стр. 130.). Баш оче архимандрите може вам се из пуних уста рећи „е па дотле, а куда ћеш више!“ То су жртве превелике принесене на олтар српске славе, а особито овога дијела српскога народа, који живи у Црној Гори. Уморили сте се тако јако, да не би сте боље и да сте — како би код нас рекли, — по вас дан косили сијено, или сјекли букве у Ловћену. Па како да вам не будемо благодарни, како да ваше име не спомињемо. Али богме није ни ово све што је отац архимандрит Иларион учинио. Он је у цетињској „Просвјети“ за 1892. годину наштампао историјски чланак. „Владике зетске и црногорске“, па тамо позива и нас Црногорце да се дохватимо пера „да поправимо што је погрешно и што не ваља; да до-

пунимо и потпунимо пукотине и празнине и да освјетљамо себи образ и таквом муком.“

Евала вам, оче архимандрите, за такво сокољење и позивање на рад. И доиста, право би било, да се мало обвљније доватимо пера и више труда положимо око обрађивања наше и црквене и грађанске историје. Но немојте мислити, да је то тако лако овамо код нас, као што је код вас тамо, у славном српскоме манастиру Гргетегу, и другим српским манастирима, у дивној Фрушкој Гори, ђе немате скоро ни о чему бригу да брижите до о томе, да се Богу молите, и књиге прелиставате. Српски вам је народ дао у тим светим манастирима свашта доста изобљља, а имате на расположењу богате архиве и библиотеке. Па, богме, ако што год и ту не нађете имате опет могућности, да се прошетате, да још гдје год што потражите, да се иза тих великих трудова одморите и подкријепите по разним купалиштима и т. д. Па ето и сами кажете у вашему „Montenegrinu“ како сте у бање ходили, па по повратку продужили ваш рад око тако озвљбнога проучавања црногорске историје. Но, у осталом, Бог вам дао, да и даље, у здравље српскога народа, добро живите и ми добро знамо, што ми не можемо, па вас и не кривимо, Боже сачувај!

Но ајдемо већ да пријеђемо с овога неисторијскога предговора и на мало историје.

Г. архимандрит Иларион Руварац, тражећи и истражујући и претресајући разне записе, натписе, преписе и књиге староставне и новоставне, и Бог вас пита што још, да таквим начином рапчисти и освјетљати историју ове мале мученичке земљлице српске, која се зове Црна Гора,

нашао је и књигу Захарије Орфелина „О жити и слављих дђлалх императора Петра Перваго — на славенскомъ јзыкѣ.“ Госн. Руварац збори, како у тој историји, и то у II дијелу, Орфелин спомиње на неколико мјеста Црногорце. Цитира по нешто од тога, што Орфелин пише; али ја ћу овдје обратити пажњу само на ово: „Још спомиње Орфелин, како је руска царица Јелисавета Петровна хтјела о свом и државном трошку подићи и уредити у Црној Гори школе, да би се црногорска младеж обучавати могла у духовним, политичким и војеним наукама: но да то поменути митрополит Василије није хтио никако допустити „за тијем без всјакаго сумњенија, что ест ли народ учитисја станет, усмотрит всеконечно обман својега вишего Духовенства и недопустит митрополитам бољеје над собоју правленија и власти.“¹

Ово што је подвучено — подвучено је у архимандритовој књизи. Види се, да је добро угодило души његовој.

Истина је ријечи у приводемом цитату нијесу Руварчеве, него Орфелинове; али се Руварац не само не стара да испита истинитост њихову, него напротив стара се да их припотврди, додајући, како би ми тога Орфелина да васкресе из мртвих, (боље је да не васкрсава, јер би се стидио својих ријечи), звали и називали народњаком, и да је он (т. ј. Орфелин), живећи у Венецији, куда су долазили и пролазили Црногорци, путујући у Русију, ове вијести о Црној Гори и њеним митрополитима

¹ Због тога, без сваке сумње, што би народ, кад би се почео учити, потпуно ивидио превару свога вишега Духовенства и не би допустио митрополитима, да с њим уаље управљају и владају.

добиао од црногорских гувернадура и гувернадуровића, противника и такмаца црногорских владика.²

Да је г. архимандрит Руварац мало објаснио бар ове ријечи, које сам приводи овдје, т. ј., да је Орфелин добијао онаква извјешћа од противника и такмаца црногорских владика, па бар подвргао сумњи истинитост таквих извјешћа, опет и то би добро било; али ни то није учинио, те изгледа, да се заклео не само да не обара оно што се противу Црне Горе и црногорских владика писало, него да се најмарљивије стара, да то потврди чим год може, па било то праведним или неправедним начином; а да обори оно што Орфелин пише, имао је добрих и чистих података. Но кад то није учинио отац архимандрит ево ја ћу то учинити, колико могу.

Године 1746. Василије, који је тад био архимандрит, послао је у Русију свога рођака Стевана Јовановића с писмом на име графа Бестужева-Рјумина (писато 9. фебруара и. г.). У томе писму Василије, између осталог, овако пише: „Народ је овај врло храбар и остроуман, вато се Венецијани боје кад би се у Црној Гори отворила школа философије, филологије и риторике, да би сви синови римске цркве приступили православљу (таквога су ума Црногорци, да их ни мало учени може надмудрити (преерети) великога философа римскога); а ових синова римске цркве има много у држави града Скадра или Албанопоља. К овима папа шаље превасходне учитеље. Такође и у граду Котору, и у осталим околним мјестима, налазе се њихови учитељи. А да би Господ потчинио земљу ову императорскоме рускоме величанству, која је као драгоцен камени међу простим ка-

мењем, као што и народ црногорски међу поганцима сија православљем и храброшћу се брани! Још много жалимо што немамо доста новаца да обновимо у митрополији на Цетињу цркву Рождества Пресвете Богородице, коју никако не можемо поновити без императорске помоћи и милости. О свему овоме састављена је историја и од нас послата милостивоме господину Алексију Вешњакову, за кога разумјевши, да се преселио у вјечност, у великој смо жалости били. Сад узимамо слободу вашему високоцијатељству препоручити нашега рођака Стевана Јовановића, да га препоручите милости пресвијетлога императорскога величанства. Он је изабран од свега народа црногорскога, да измоли код императорскога двора, да би њего императорско величанство имало вазда у доброј пажњи народ црногорски. Такође молим ваше високоцијатељство, да се по вашој заповиједи даду у штампу двије историје о Црној Гори, које су у кратко састављене, а које вам шаљем преко нашега резидента у Цариграду Алексије Михаиловића Обрескова и г. Николе Јовановића Вешњакова. Из ових историја разумјеће ваша милост о овоме народу и светим црквама браће ваше православних хришћана; а особито о овој светој митрополији, и колико смо од Турака и Латина увреда и напасти имали; али још, благодарећи благодати Христовој и милости рускога императорскога величанства, Црна Гора нити је покорена од Турака, ни од Латина.“

Римокатоличка пропаганда вазда је јака била у земљама, које се налазе око Црне Горе, и старала се је, да свој утлив утврди и у Црној Гори. Познато нам је из историје, да су Кучи били примили римока-

² Montenegrina, стр. 19. и 20.

толичку вјеру, па их је повратио у православље енергични и високособразовани митрополит Руфим Бољенић. Какве је успјехе постигла пропаганда у сусједној нам Боки Которској, можемо виђети из тога, што је много фамилија, које су се тамо преселиле из Црне Горе, пријешло у римока-тличку вјеру. Таквих и ја много знам, особито у околини Котора, као у Шпиљарима, Шкаљарима, Доброти, Печању и т. д. Василије, брижећи се да се православље сачува, а римска пропаганда сузбје, истиче велики значај школе и просвјете, видећи, да се само тијем мачем може сузбити и онемогућити успјех римокатоличких „израдаких“ учитеља. Мислим, да се вишега значаја школе и просвјети није могло дати, него га је дао Василије у привиденом писму. Он, пишући онакво писмо графу Алексију Петровићу Бестужеву — Рјумину, хтио је дати на знање руској влади, да би добро било отворити у Црној Гори школе „философије, филологије и риторике“, да би се помоћу њих бранила и одбранила православна вјера, у народу се „развијало незнање“ и утврдила „свјетлост чистог разума и благочашћа“.

Но овај вапај Василијев остао је без пошљедица, јер не само да се не отворише школе у Црној Гори, него не дође ни обичнога одговора на ово писмо.

Године 1752. митрополит Василије нашао је за потребно да лично пође у Русију, да нужде свога народа представи руској царици и руској влади, и да поради што год и у корист школа. У Петроград је присио 12 септембра исте год.

Овим личнога разговора, што га је том приликом Василије имао с царицом Јелисаветом и руским државницима, написао је и неколико патриотичних рапората историјске

вриједности о Црној Гори и то: царици Јелисавети, Колегији иностраних дјела, графу Бестужеву-Рјумину, графу Михаилу Иларионовичу Воронцову, графу Петру Ивановичу Шувалову, графу Алексију Григоријевићу Разумовском и др.

У писму царици Јелисавети од 22. октобра 1753. године, у првој тачци пише овако: „И ако је наш православни народ црногорски храбар, опет се налази у великој нужди због недостатка школа, јер нема ће научити се ни читати; а при том наша је ревиденца сиромашна, те није у стању о своме трошку издржавати школе. Зато молим, да би ваше императорско величанство најмилостивије благоизволило заповијести, да се помоћу вашег величанства у нашој земљи, као за први случај, заведу мале словенске школе, па би се после од оних, који би се у овим школама учили, шаљали неки у високославну вашег величанства империју, да се боље усаврше, како у духовним, тако и у војничким наукама.“¹

На ову Василијеву молбу одговорено је, по царичиној заповиједи, из Колегије иностраних дјела овако:

„Што митрополит Василије моли, да се у њиховој земљи, на први случај, нашим трошком, заведу мале славенске школе — то се та ствар оставља за друга времена и то, док од њих самих не примимо објашњење о томе колико је за такве школе потребно трошка, ће би оне биле отворене и којим би се начином могле тамо издржавати.“²

Пошто се Василије вратио у Црну Гору, скупио је народне главаре на збор и договор на Цетињу.

¹ Споменик српске кр. Академије књ. XXV. стр. 18 и 19

² Митрополитъ Василии Петровичъ. (Спбургъ) стр. 22.

те им је ту саопћио о дочеку у Русији и прочитао им царску грамату. На томе збору било је разговора и о школама, за које је Василије молио руску владу, да се отворе у Црној Гори. Ту се ријешило, да се напише царици Јелисавети благодарно писмо за учињене милости народу црногорскоме и добар дочек, учињен митрополиту Василију.

У 4 ој тачци тога писма читамо за школе слиједеће ријечи: „Молимо ваше величанство, да нам дате помоћ, да отворимо неколико школа у нашој земљи. Најзгодније би било за ове школе, да буду: једна у ревиденци нашој на Цетињу, једна у Приморју, у манастиру Маинама, а једна у брдима у граду Медуну“.⁴

Као што видимо овђе је митрополит Василије, са народним главарима, био врло скроман у броју школа; али ходило се на то, да се бар што год почне, а сваки је почетак тежак, па би продужење лакше ходило. Што се пак тиче мјеста, ђе би се школе отвориле, избор је био не само умјестан, него по превасходству мудар и цјелисходан. Погледи митрополита Василија нијесу се ограничавали на његову ужу отаџбину Црну Гору, него су лећели по цијеломе српском народу, а особито на оближња српска мјеста: питома српско Приморје богешко и поносита Брда. Зато се и тражи једна школа за стару Црну Гору, на Цетињу; једна за Приморје у м Маинама; а једна за Брда на Медуну, у средини јакога и јуначкога кучкога племена.

И ова молба остала је без пошљевица, јер не видимо да је руска влада одређивала какве помоћи за отварање школа.

⁴ Митрополит Василије Петровић (Цетиње) стр. 39. 40.

Године 1757. налазио се у Петрограду Јован Стефановић-Балевић из Братоножића. Он је написао кратак историјско-џеографски опис Црне Горе, који је предао руској Колегији иностраних дјела. Опис тај нашао сам у московском архиву министарства иностраних дјела и преписао га и наштампао у мојој књижници „Митрополитъ Черногорскій Василиј Петровиѣ“ (Петроград 1882). У 9-ој тачци тга описа читамо шљедеће: „У Црној Гори завата и школа никаквих нема, осим једна школа у цетињскоме манастиру, при архијерејској ревиденцији, у којој се уче читању и писању на славено-српскоме језику они, који се спремају да буду свештеница“. У 14-ој тачци истога описа читамо ово: „У Црној Гори нема управе и реда свјетскога и ако се садашњи архијепископ Василије стара, да их у ред доведе.“

Године 1758. отишао је Василије по други пут у Русију. Овога пута у пратњи његовој били су: губернатор Стано (Станислав) Радоњић, митрополитов синовац, мајор руске војске, Иван Петровић, сердар Вукале Вукотић, војвода Пламенац и војводски син Ђурашковић.

Пошто Василије није успио код руске владе, да се у Црној Гори отвори неколико школа, опет је успио измолити, да му се допушти послати неколико младића, да се васпитају у руским школама, како би баре тијем начином добила Црна Гора неколико школованих људи, у чему се осјећала особита потреба. Како се Василије и сам кренуо на пут у Русију нашао је за најбоље, да неколико младића узме са собом, што је и учинио. Руска влада је те младиће примила и ступила су у племићки сухопутни кадетски корпус.

Године 1765 Василије је отишао у Русију трећи и пошљедњи пут.

Из Црне Горе, кренуо је 25. маја, а пристио у Петроград у октобру и. г.

Као и приликом првијех долазака, тако је и овога пута написао неколико патриотичних рапората о стању Црне Горе и о њеним нуждама царици Јелисавети, великоме књазу Петру Теодоровићу, графу Воронцову, графу Разумовскоме, графу Шувалову и т. д. Особито је опширно и важно по садржају писмо, писано књазу Александру Михаиловичу Голициву. У њему Василије збори о борби црногорској с Турцима. Ту се већ збори, како су *изагнали* Турци из града Ријеке (то исто што и Обод) и из Забеса (то исто што и Бесац), па из града Медуна из Куча и из поља Трешњева (из Цуца), из поља Дврсна (Зверстна) и из поља Грахова.⁵ У томе писму није заборавио споменути и науку, те о томе пише овако: „Ја сам савјетовао Црногорцима, да шљам у високославну руску империју ђецу, да се књиви уче и људе, да служе у војску и тамо да се уче и највише због тога долазио сам други пут у Русију.“

Оволико за сад о ономе што је митрополит Василије предузимао у корист просвјетнога напретка своје домовине. Држим да би се о овоме могло наћи још података по архивима и надам се, да ће потражити овај који буде имао могућности. Али мени се чини, да и ово што је овђе приведено убија у главу оно што је Орфелин писао, а г. архимандрит Рузарац цитирао, противу митрополита Василија.⁶

Сад још неколико ријечи о Василијевом књижевном раду.

⁵ Штета је што Василије није овачио године кад се то догађало.

⁶ Споменик Српске Кр. Академије стр. 34.

У писму, одломак којег смо напријед привели, а које је Василије писао Бестужеву — Рјумину 1746. године, спомињу се двије историје, које је Василије написао и у Русију послао, да се штампају. Кад сам радио у московскоме архиву министарства иностраних дјела и у петроградскоме државноме архиву, старао сам се, нећу ли наћи те историје, или у рукопису или наштампане; али их нијесам могао наћи. Можемо тврдо држати, да оне ни наштампане нијесу.

Бавећи се у Русију 1753. и 1754. године, Василије је написао једну кратку историју о Црној Гори и у Москви је наштампао 1754. Историју ту посветио је својем великоме пријатељу „Его високографскому ситељству, еја императорскога величества самодержици всерусијској государственому вице-канцлеру, дјјствителному тајојму совјетнику и равних орденон кавалеру Михаилу Иларионовичу Воронцову.“

Ту историју ја сам превео с рускога, по издању Бодјанскога, наштампаном у журналу „Чтенија в императорском обществје историји и древностеј росијских“ (Москва 1860., књ. II).⁷

То је једна мала брошурица, која нема него 18 страница обичне осмине (у моме преводу), од којих су двије странице предговора. Сравнивајући садржај ове „историје“, с оним што збори Василије о садржају оних историја које је 1746. године послао Бестужеву-Рјумину, држим, да је у овој историји саопћено оно исто што је било у оним пријед написаним историјама.

И ако је Василије наввао сву књижицу „Историјом“, она се при-

⁷ Наштампао сам је у додатку моје књиге „Митрополит Василије Петровић“ (Цетиње 1884).

јед може узети као један историјско-патриотички рапорат, поднесени руској влади преко Воронцова, да би се њим обратила боља пажња руске владе према цијеломе српском народу и понаособ према Црној Гори, какви су већином сви Василијеви рапорти, с разликом што је овај мало опширнији од других.

Архимандрит Руварац у својој раду „Montenegrina“ спомиње и ову Василијеву историју и то оним начином, којим спомиње све оно што се писало у корист Црне Горе, па између осталог пише: „Да ли вреди што оно, што се прича и каже у тој историји Василијевој и како је тај Василије митрополит саставио то дјело, ко му је казивао и откуд је дознао, из каквог ли је повесног извора поцрпио оно, о чему прича и казује он у тој својој историји.“

Сад би ваљало одговарати архимандриту Руварцу на све оно што о овој историји пише, па разумије се и на овдје приведено његово питање. Ја признајем, да то не могу сада учинити јер немам под рукама ни архива ни библиотека, којима бих се могао послужити да оцу архимандриту дам пристојан и темељит одговор. То нека учине наши књижевници, који живе у бољим приликама.

Улиць, 31. марта 1902.

Марко Драговић

Догађаји у Боки Которској од г. 1797 до 1814

К историји Црне Горе тога доба

од Л. Томановића

— наставак —

VIII. Послије ове епизоде започиње прва аустријска владавина у Боки. И најприје ћемо још коју проговорити о старијем бокељском

повластицама, које су Бокељи уживали под млетачком владом и које смо до сада спомињали: да видимо јесу ли то биле правне ријечи, или биљке, које су корјен дубоко у народној свијести биле ухватиле.

То се најбоље види из оштре борбе између Пераста и Котора. Прва је општина имала право исто као друга да суди својим припадницима. Али, кад је ђенерал Рукавина засио у Котору, саопштава перашкој општини, да је которски властелин Бизанти наименован за пресједника окружнога суда. Перашки одговор Рукавини овако понесито отпочиње: „Племенити г. конте Јосиф Баловић и Јосиф Коловић, изабрани заступници општине, превјернога општинства и народа перашкога и перашког земљишта, од старина слободног, која се општина кроз вјекове поносила да се својевољно положила и била првородна међу подложнијем народом ове покрајине преведрој млетачкој републици, са поштовањем се представљају високој Т. К. дворској комисији Ваше Преузвишености.“ Па истичући своје заслуге, учињене републици кроз вјекове, неоскрвљену вјеру храброст и жртве принесене јој, што је све признато сенатскијем повељама, ту се набрајају повластице добивене. Исто се тако поноси данас, да се својевољно подложила Аустрији пошто је с великијем плачем сахранила млетачку заставу, и позивљући се на царске манифесте, који све те повластице обавјешују, моле да се и потврде, да би се општина све више разгријевала у заклетој вјери и оданости. Добили су одговор, да се покоре, да се о њима не би помислило, да им најје немала анархија. На ту увреду перашки заступници одговорише: „Ако перашка општина не напушта своја неспорна

права и повластице, не признајући власт г. конта Бизанта, узда се у правду Њ. В., да јој то неће бити уписано у апархију, него напротив, да ће то бити доказ, да и сувише чува своје аристократске старе установе, и сљедствено, да се згража што више може мрскога карактера, којијем је В. Преуз. Господство, вријеђајући је, оптерећује⁴. И моле, да се каже Бизанту, да једном престане захтјевати оно што њему никако не припада. Та се борба дуго повлачила, и најпослије се Пераст морао покорити, — по наврше израженој поноситости својој, лако је себи представити, каквијем осјећајима. Ово наводимо, да се види, што су мислили они Бокелји, који су се својевољно подложили Аустрији, и како су у крви биле урођене старе повластице и католичким племићима, а камоли православним горштацама. ¹⁾

Али, колико се обзирао и сâм Рукавина на бокелске повластице одма испочетка, најбоље се види из сљедећег мјеста вишепоменутог савременог Смеђиног рукописа: „О писму предаје Котора поднесеном, за које се држало, да је послано бечком двору, нијесу више никада говорили ни ђенерал Рукавина, ни бечки двор, кад су тамо у децембру и јануару била примљена два которска племића, као которски заступници, ни други аустријски зановјединци, које је бечки двор шаљао, да управљају Боком, и само је било од њихове стране објављено у име Њ. В. Цара усвајање которског штатута као законика за грађанско правосуђе у гра-

¹⁾ О овој борби перашкој опширно се говори у Висковићевој *Storia di Perasto*, гдје се наводи и једна обрада перашкијех права од њеког маркиза Серпоса, којој је оснoв повеља Краља Стефана Немањића, приложена у штатуту которском. Отуда је можда у грбу перашке општине и краљевска круна Немањића.

ду и његовом окружју. И управо бечки двор није ни могао о том писму предаје говорити, јер то државно писмо, које је имало бити онамо послано, и остати у најскровитијој сачрани, наоди се сада у оригиналу у рукама г. конта Војновића, мајора и т. д. који је био комесар провинције. и сâм присутан са пуковником Орландинијем у соби, кад су то писмо предали два племића заступника у руке аустријском ђенералу Рукавини⁴... Ето каквом су искреношћу поступали први представници аустријске власти и са властелом которском, која се толико заувимала за Аустрију, и која је похитала чак у Далмацију, да се својевољно предаде Рукавини! По томе се може судати, како се поступало према православном елементу. А не треба заборављати, да је Бокелјима под млетачком владом кроз четири вијека већ у крви била прешла скоро потпуна слобода. Разне општине бокешке биле су се развиле у толико засебнијех република, суревњијех до крајности између себе. Осјећај индивидуалности развио се и између села појединијех до највећег степена тако да се крв лила око сеоцкијех граница и кроз деветнајести вијек, особито кад су се крсти носили и код православних и код католика. И као да је ова установа ношења крста од Ускрсења до Тројичиндана имала нарочиту цијелу, да границе сеоске сачува, јер је свако село крсте носило уздуж свијех својих граница, при учешћу сељана једне и друге вјере, и то пушкама на рамену, из којијех се пуцало на означениј мјестима. Та индивидуалност иде так далеко, да скоро свако село има свој особити нагласак у говору, а у неколико и своју различиту народњу ношњу. По томе се може судати, какво је осјећање

изазивало оно безобзирно поступање аустријских власти према опшћим бокелским повластицама, те је савијем разумљиво стање у Боки, које је наступило са аустријском владавином, а да му се не тражи прекограничних узрока. Ипак су политичке власти аустријске то приписивале упливу црногорском. У једном извјештају политичког делегата Квалкабд из Котора од 17 септембра 1804, послатом у Беч, којијем се обрађољавала потреба пријеког суда, вели се: „Општине Кртољска и Душћичка са 2496 душа престављају становништво непокорно, насилно и крвожедно у дјелима. Од двије године не слушају свог поглавара, почише убиства, која остају још некажњена, и присвојише острв Св. Гаврила (сигурно полуострв Превлаку), који припада држави, сијекући ту дрва, сградивши двије куће и држећи стоку, која туда пасе. Новска крајина са 8943 душе, ако не долази до таквијех крајности, исто је непослушна. Примјери непокорности наредбама старјешина чести су, и понављају се злочини јавног насиља против краљевских чиновника. С тога закони не важе, и остају без снаге наредбе власти. И у Папштровићима, гдје становништво допире до 2900 душа, збило се много убиства, од којијех ниједно није кажњено. Али то проистиче више од духа овете него ли од непокорности законима... Општинари Рисански не чине сада јавна насиља, али Кривошијани, Убљани и Леденичани, који спадају у њихову општину, не само упадају у границу турску, с чега турске власти траже напнаде плијена, него слободно робе и перашке села. Ако оравачка општина није отворено непокорна, ипак по држава неке своје општинаре, оптужене с убиства, који утекоше из

тамнице. Уопште у поменутијем општинама закони су погажени, лично обезбјеђење не обезбјеђено, такођер ни приватна својина, наредбе власти неиспуњене, злочинства не кажњена, и на жалост добријех затварање криваца у тамници узалудње, јер лако побјегну од строгости закона. Савијем су друге нарави смутње по Грбљу, које од двије године и више, на општу саблаван, руше мир оног становништва. Пошто сам против овог краја отпочео покушај да силом покорим немирне, надам се да ћу моћи брво задовољити царски двор уважањем реда и мира. Из анализе изложенијех ствари слиједи важна опаска. Нема злочина, који ни јесу починили православи (греци), нема непослуха, о који се нијесу огријешили. Напротив општине и становништво католичко дају примјер поданичке умјерености и скрупулозног поштовања наредба власти“. Ербер, наводећи овај извјештај, наставља: „Црногорски Господар истина био је уступио све земљиште, које је био заузео, али је у својој души још трпио с тог повикења, и напрогођен је гледао из манастира Стањевића грбљску крајину, чи је посјед био његов омиљени сав. Он је ту имао много присташа, и пошто прилике не допуштаху, да ту непосредно влада, хтио је бар да уздржи свој уплив. За вријеме анархије Петар I био је уклонио из Грбља кнезове, који су му били непокорни, замјенивши их људима оданијем Црној Гори, и постигао је да ове потврди влада аустријска. Али нови кнезови многе невинне лишише њиховог имања, па кад они потражише заштите у Котору, јасно се показало, да је Грбљ подложен важе Црној Гори него ли Аустрији. Квалкабд се надао да ће успоставити мир убјеђавањем, али се преварио,

јер они становници не поштоваху његове наредбе, уздајући се у потпору Црне Горе, чи господар *по свој прилици* потицаше их на отпор“. Ево како и доста правични Ербер, држећи се званичних списа, захваљује црногорском господару на његовим заслугама, што је аустријска војска без крви Боку заувела! Али савремени Смећа у свом рукопису доста објективније пише: „Пошто је покрајина потпала под владу аустријску осјетила је злијех посљедица политичких са нејштинe скоро свијех гувернера, који су њом управљали. Непоштујући политику и законе млетачке, којијема је она мудра република кроз 377 година управљала Боком, стадоше уништавати благотворне посљедице те владавине. Отуда у цокрајинскијем пословима импонираше увиђавног Владике црногорског, које је вршио својим одлучнијем упливом над православнијем, који су састављали најмање двије трећине становништва; многи прваци покрајански, или сасвијем забатаљени, или неслушани, или зло гледани од владе, или не подржани, или незаконито и зловажерно под суд стављени. Побуна грбаљска у договору са осталијема православнијема првацима, подржана и црногорскијем упливом, којијем је управљао сплеткаш опат Франо Долћи, министар, дјеловођа, секретар, што хоћете, Владике црногорског, која је била угушена привидно послје двије године аустријског владања, признајући Грбљу старе слобостине“ и т. д. ²⁾ Савремени писац, и један од првијех племића бокељских, дакле, налази главни узрок те анархије у Боки у *непоштовању оне милиције, којом је до тада млетачка република Боком управљала*; те се

сасвијем природно истицао ауторитет го подара Црне Горе у Боки, и сасвијем су се природно упирали погледи православијех Бокеља у њега, који је био још њихов духовни пастар. Али наравно аустријске власти нијесу могле схватити тадашњи положај у Боки, и у својој неспособности, све зло приписивали су Црној Гори. Тако је 23 септембра 1804 био управљен из Котора у Беч сљедећи извјештај: „Грбаљска општина од двије године и више пружа саблазан оданијем поданицима и повод досаде царском двору. И из процеса... види се јасно, да је први покретач немира Владика црногорски... Могао сам дознати, да је Владика са опатом Долћијем потицао покрет међу заведенијем поданицима, чије је дјеловање вазда зависило од његове воље.. Неки сакривци првијех злочина својевољно су се предали али главни кривци одиоли су и славили из Стањевића, гдје су били храбрени на отпор Отуда је слиједило, да онај крај привидно изгледаше подложен, али у ствари одан иностраном Митроносу“... Па се саопштава како је установљен мир у Грбљу. Царска војска кренула је 17 септембра. Бригадијер Бјанки имао је под својом командом 450 војника а пуковник Данезе 80 војника Далматинаца. Милиције било је 200 момака, 80 Паштровића и пуковник Бубић са неколико из Побора, Брајића и Мајина. Бунтовници су изјутра били заузели пролаз, који води у Грбаљ, и оборивше ватру на царску војску, ранивши једног војника. Смотреност бригадијера Бјанки а задржала је оружје у опасном том положају и пуковник Данезе ступио је у у мене преговоре, прекинувши тако ватру. У свом извјештају не стоји, да је царска војска пошла напријед, него да је милиција за-

²⁾ Висковић, Storia di Perasto, 26.

увела један положај, одакле је могла лако ући у све четири кнежине. Па наставља: „Или што Црногорци нијесу смјели саћи од страха да не буду окољени, или што нијесу били сагласни у обећаном подржавању, или што је једно писмо Ђенерала Ивелића Владици допринијело, без икаквог активног учешћа, следеће ноћи развилоше се“. Сјутридан је Кавалкабд, праћен „многијем вјернијем теријерима“ пошао на састанак с Грбљанима, гдје их је било преко 600 домаћина, и тако је мир успостављен. Извјештај наравно ћути, али по садржини истога може се узети, да је уплив са Стањевића задржао крвопролиће и омогућио установљење мира и реда у грбљској општини. Ербер*) пише, да су услед истраге многи Грбљани били кажњени, али вође побуне, Ђуро Дољаница и Јован Зец, да су се склонили у Црној Гори. На сваки начин у Смешном рукопису стоји, да је та буна била тада „привидно“ угушена, што је тако и морало бити, јер је главни узрок те побуне — нова бечка политика непоштовања старијех на роднијех повластица, и даље остала.

А што се тиче држања црногорског господара према тој анархији у Боки, то се најбоље види из једног његовог писма, које је управо Грбљанима 1802 у јулу мјесецу са Стањевића, у коме им, услед њиховијех жалба, између осталог говори: „и тако вам не остаје друго већ међусобни мир, љубов и тишина обћена, докле ваши праведни разлози изаду пред Ђесарокраљевским двором, од којег се ви истинито надате правосудију, милости и покровитељству; *у толико свакога молим и Богом закљичем*, да не би који икакве смутње учинио или један другога за какву малу или велику ствар позивао, него

све да оставите до нове краљевске заповједи и уредбе од суда и правде, иза тога биће свакому слободно приносити своје разлоге пред краљевским судом, а не пред которскијем, који изван сребра и злата и сопствене своје користи ниучем правце не наводи. Ја знам да вас деспоти ваши и которска властела називају ребелима, будући су сами ребели, и да ве страше комесаром, а сами се од њега тресу и плаше, бојећи се својајех дјела, дај Боже да дође и комесар, то ће бити ваша обрана и срећа“. *) Ови очински савјети Петра I-ог најбоље изобличавају горње оптужбе против њега аустријскијех власти, које су му напротив имале бити толико благодарне. Али је он био крив што је уживао толику љубав и поштовање своје пастве, лишене њенијех старијех повластица.

Кад се пак обазримо на тешке прилике, у којима се Владика налазио баш те године, остаје апсолутно искључена и могућност саме помисли на какво подужеће изван граница, које му се подмеће. У цијелом свом животу и дугом владању није поднио, што је баш те године подносио. Тада се он борио противу архимандрита Вучетића и Ђенерала Ивелића, који су у име Русије радили, да побуне народ против њега, па да га у Сибир преко Крфа отправе; и тада се појављују у Котору руски консуо Мауревски, па државни савјетник Санковски, који су имали ствар развидити. Већ њихов долазак у Котор, био је пораз влонамјернијех себичњака. Па у таквим часовима да Владика потиче буну у Боки?

Али смо видјели, да у овој грбљској побуни аустријске власти приписују важну улогу абату Долћију, па и Смеша, који о овом по-

*) Storia della Dalmazia, 97—102.

*) Медаквић, Повјесница Црне Горе, 113.

литичару још доста заговетном, даље говори: „У то доба посумњао је бечки двор, обавјештен бароном де Росети (који је био у Котору уз Кавалкабб), да је борављење смјелог абата Долђија у Црној Гори и побуна у Грбљу, коју је он потакао, а Црна Гора подржавала, била почетак развијања пространог плана, који је циљао ништа мање него на окупацију покрајине (Боке) и великог дијела сусједне Турске. Знало се, да је тај Долђи, аустријски непријатељ, прије него ли је дошао у Црну Гору, двије године боравио у Јакину, гдје је ђенерал Monnier био учинио један пројект револуције и окупације од стране Француза овијех илирскијех крајева, који је пројект исти ђенерал поднио и разјаснио ђенералу Бонапарти. 4) Послије се дознало, да је руски посланик у Паризу Марков за 14,000 рубаља дошао до преписа тог плана и преписке опата Долђија, који стоји код црногорског Владике, са Паризом, о чему је извјестио свој двор који је био у спорову са бечкијем, који је мало прије био на руди архимандриту Вучетићу, Грбљанину, да пође из Црне Горе у Петроград, од ког је онај двор (руски) био добро обавијештен о црногорскијем тежњама. Г. 1803 био је дошао у децембру ђенерал Ивелић, Ришњанин, из Петрограда са архимандритом вишечеченијем, награђенијем редом Св. Ане, да упливом свог двора уз припомоћ владе аустријске, стане на пут и одврати сваки туђински покушај у Црној Гори. Следећег љета, на ту сврху, био је одонуд послан као консуо руски у Котору, г. Ма-

зуревски, привидно, а у ствари ради посала у Црној Гори, гдје нијесу ишли добро, са невјештине у политици реченог ђенерала који је вјешто био обманут Владиком и његовијем министрем Долђијем. На њеки начин унаприједи уплив руски у Црној Гори, и свршетком новембра г. 1804 Мазуревски ухвати списе на Стањевићима од преписке Долђијеве, које је прегледао и проучио најприје Владика. За тијем, 10 децембра, црногорскијем кулгком Дрљчи је био осуђен на вјечну тамницу на Стањевићима због снованог пројекта, и што је писмима држио руку француској инвазији у овијем крајевима. Несрећник је умро послије којег мјесеца у реченој тамници од једног дана до другог, и народ сумња, да је његову смрт проузроковао јак отров“. 5)

Проф. Ербер пише, како се намјеравало дио францускијех заробљеника из Италије интернирати у бокељскијем тврђавама али се томе опро Кавалкабб „наводећи да је Петар I у трајној преписци са францускијем консулом у Дубровнику, и да справљаше дакле какво подухвате против Аустрије. (Намјеснички архив, Пресидјални акти № 2007, 2042, 2051) Санковски дијељаше то страховање делегата аустријског, и он је држао да је могућ нападај на Котор од стране Црне Горе. Али непостојаност народна прекиде намјере владаочеве (?), тако је морао одустати од сваког подухвата. Име француско већ нијесу могли трпјети многи Црногорци и већ се јавно осуђивала политика Петра I-ог; главна мржња пак обратила се против опата Долђија, ког су сви показивали као сплеткаша пустилова, који је водио земљу у пропаст. Санковски се ко-

4) Долђи је г. 1785 био у пратњи Владике Петра у Русији; дакле је ступио у службу црногорског господара много прије него ли се могао састати са Наполеоновијем ђенералом.

5) Висковић, Storia di Perasto, 28.

ристио овом вловољом, и разловима и новцем убједи црногорску скупштину, да затворе у тамницу Долђија, па да га ставе под суд. Томе се опро Петар I, али најпослије, страљен пријетњама Ивелића и Санковског, попусти, не предавши пак Долђија аустријскијем властима, како је жељело руско посланство, које се надало да тако открије све намјере владаоачеве. Ипак пође за руком руском консулу Мазуревском, да добије у своје руке сву преписку опатову, из које се видјело, да је он био француски емисар, послан на Стањевиће да предобије владиоца пријатељству Наполеонову. Савез са Црном Гором имао је отворити Французима пут на Исток: Наполеон је већ снајевао о посједу Париграда. Мазуревски саопшти ове интриге скупштини и допринесе не мало да судце разјари. Расправа против Долђија била је веома бурна, јер се ту странка владаоачева борила са рускиј-м пристамама; али ови при свршетку надвладају и постигоше, да опат буде на смрт осуђен. Петар I ни тада не напусти свог тајника, и промијени смртну казну у доживотно тамновање, надајућ се да ће га прије или послји ослободити“. (Намјеснички архив. Пресидјални акти, М 145 и 283).⁴⁾

О Долђију знамо, да је још г. 1785 пратио Владика у Русију и да га је Владика ево и г. 1804 брањено, што је доказ његове вјерне службе. А кад га ни руска ни аустријска политика нијесу тријеле, значи да је био човек способан и значајан. Ксји су били његови посљедњи циљеви, то још треба да историја расвијетли, и ми се уздржавамо од свакога нагађања, која бисмо могли чинити на основу овог плана француског, који би био прихватио Дол-

ђи; јер тај план о окупацији нашијех страна на Балканском полуострву, није могао бити друкчији, од француског дјеловања на Апенинском полуострву, које је уродило тако благодатнијем посљедицама за италијански народ, давши му први покрет уједињавања и ослобађања. О томе би се могло говорити тек, кад би се што више дозвољало крајнијем тежњама Долђијевијем и о самом том француском плану.

— Наставиће се —

Народно благо

Погибја Рада од Трњина.*

Војку купи Миђуновић Вуче
 По крвавој нахији Катунској;
 Па на Кчево војску искупио,
 Искупио па је пребројио, — 5
 Друга има триста и четири.
 Ту је Вуче с војском починуо,
 Па је ситњу књигу направио
 И посла је у Трњине равне,
 А на руке побратиму своме,
 Побратиму од Трњина Раду; 10
 У књизи га тако поздрављаше:
 „Поздрављам те, мили побратиме,
 Поздрављам те и на знање дајем,
 Да сам силну чету сакупио;
 Но кад примиш лист књиге бијеле, 15
 Узми собом седам-осам друга,
 Иди с њима на Ластву широку, —
 Ти отуда, ја ћу одовуда
 И на Ластви да се састанемо.“ —
 Када Раде ситну књигу прими,
 Једанак је на ноге скочио,
 Па је стару дозивао мајку,
 Не прѣча јој што је, и како је,
 Но је мајци ријеч бесједно:
 „Ој, Бога ти, моја стара марко, 25
 Подај мени путничке опанке
 И подај ми леба брашњеника,
 Е ћу ходит' на састанак Вуку,
 На састанак на Ластву широку.“
 Спреми мајка путничке опанке 30
 И спреми му леба брашњеника;
 Раде тадер на ноге скочио,
 С собом не шће друга ниједнога,

⁴⁾ Ербер, 107.

* Ову сам pjesму записао од Л. Ј. из села М.

- Нако Бога и оружја свога;
 Отиште се зеленом планином, 35
 Докле дође на Ластву широку.
 Ту он нађе Мићуновић Вука,
 Ђе је први излазио с војском. —
 Стадоше се добри два јунака:
 Руке шире у лице се љубе, 40
 За јуначка питају се здравља.
 Ту рекоше здраво да су били,
 Здраво били на обије банде. —
 Отоле су окренули војску,
 Док у Будош војску доведоше, 45
 Набрег равног поља Никшићкога;
 Дан данују, поље загледују,
 Ђе би својом војском ударили,
 Турскијех се глава накидали,
 Али добар шићар шићарили, 50
 Докле им се даде погледати:
 Од крвава никшићскога града
 Бијеле се отворише овце, —
 Има пуна хиљада оваца,
 А око њих дванаест чобана, 55
 Овце јаве низ поље широко,
 Док дођоше крајем Сувомута.
 Кад дођоше крајем Сувомута.
 Од града се Турчин диже зоран,
 Турчин зоран Кумрин капетане 60
 Од крваве куће Мушовића,
 На својега претила пуцала.
 Лети Турчин пољем широкијем,
 Стиже овце испод Сувомута,
 Не даде им невјерној планини, 65
 Но их брже натраг поврнуо,
 Да му Вуче не плијени овце. —
 Гледао га Мићуновић Вуче,
 Па он пита од Трњина Рада:
 „О, Бога ти, побратиме, Раде, 70
 Мож' ли познат оно Туре зорно,
 Ка си скоро ускочио, побро,
 Од крвава града никшићскога?
 Одговара од Трњина Раде:
 „Лако ти је познат' Туре зорно, — 75
 Оно ти је Кумрин капетане
 Од крваве куће Мушовића,
 Па се боји од Црногораца,
 Од сокола Мићуновић Вука,
 Зато не да у Сувомут овцам', 80
 Но уз поље он овце поврну.“ —
 Први их је данак оставио,
 А тавна и, ноћца при'ватила.
 Почивају на торине овце;
 Ма не спава у планини Вуче, 80
 Но је ноћно подигао војску,
 Ноћно Слано, воду, прегасио,
 Па уз поље равно загазио,
 Док дођоше у поље Кличево.
 У лијепо доба пристагоше: 85
 Кад питоме тице зацјеваше —
- Мићуновић на овче торине.
 Загракташе мрки Црногорци,
 Посјеклоше дванаест чобана
 И бијеле одјавише овце, 90
 Одјавише низ поље широко. —
 Глас допаде на хар Мушовића:
 „На зло сию, Кумрин капетане,
 Удари ти Мићуновић Вуче,
 Одјави ти низ Кличево овце 95
 И посјече бијеле овчаре!“
 Кад је Турчин ово разумио,
 Једанак је на ноге скочио,
 Па готова коња окрочио
 И од града поточ покупио, 100
 Пет стотина крвавих грађана,
 Лака пјешца и брза коњика.
 Потеклоше пјешци и коњаци,
 Пристигоше Мићуновић Вука,
 Пристигоше испод Сувомута, 105
 Ђе стиглоше, ту се и побеше,
 Ма се бране мрки Црногорци,
 Ма се бране као мрки вуци,
 Боја бију плијен не пуштају,
 Но ћерају уз планину овце, 110
 Док изишли на Међеђе равно, —
 Ту с Турцима боја растурише.
 Мићуновић ископио војску,
 Ал' му друга најбољега нема. —
 Нема њему од Трњина Рада! 115
 Кад то виђе Мићуновић Вуче,
 Он повика из грла бијела:
 „Јаох мени, моја браћо драга,
 Иагубисмо од Трњина Рада,
 Свој крајини саломисмо крило; 120
 Но пристај'те, браћо Црногорци,
 Е ћу се ја натраг повратити,
 Е ћу питат' Кумрин капетана,
 Је ли мога погубио Рада,
 Али га је жива у'ватио“ 125
 Па се Вуче натраг повратио, —
 У Сувомут на окупу Турци.
 Вук дозива Кумрин капетана
 И пита га Мићуновић Вуче:
 „Ој, Бога ти, Кумрин капетане, 130
 Јеси л' Рада погубио мога,
 Али си га жива у'ватио?“
 Одговара Кумрин капетане:
 „Бојан, Вуче, а зашто ме питаш? —
 Ми нијесмо погубили Рада, 135
 Него смо га у'ватили жива,
 У'ватили жива под ранама,
 Десна му је нога саломљена, —
 Од рана му бит' ништа не 'наше“ 140
 Тад Турчину Вуче проговара:
 „Богом брате, Кумрин капетане,
 Поврни ми од Трњина Рада,
 Да ти врнем хиљаду оваца
 И у злато хиљаду дуката,

- И с рамена сјајна цефердара,
И даћу ти моје токе сјајне,
И даћу ти двије пушке мале,
Обадвије у гајтане златне,
И даћу ти мача зеленога,
И мојега вранца дебелого,
И још ишти, што је теби драго!“
Одговара Кумрин капетане:
„А не лудуј, Мићуновић Вуче, —
Ко ће пушити' у планину вука,
Да му вазда у овце ускаче,
Ал' сокола сивог под облаке,
Да му вазда вади очи живе?! —
Што ми благо и оружје кажеш, —
Имам доста у Никшићу блага,
Доста блага, а доста оружја, —
Коња имам бољег од твојега.
А што кажеш хиљаду оваца, —
То је лако намирити овце:
Ја ћу Пиви поточљивој поћи,
Ту ће ми дат' стотину оваца,
А под њима другу јагањаца;
Па ћу поћи у племе Дробњаке,
Ту ће ми дат' стотину оваца,
А под њима другу јагањаца;
Па ћу поћи у племе Бањане,
Ту ће ми дат' стотину оваца,
А под њима другу јагањаца;
Па ћу поћи у племе Жузу,
Ту ће ми дат' стотину оваца,
А под њима другу јагањаца;
Па ћу граду никшићскоме доћи
И ту ће дат' стотину оваца,
А под њима другу јагањаца —
Ето мени хиљада оваца.
Ја ћу моје намирити овце,
А ти Рада намирити нећеш!“
Па исука сабљу из корица
И посјече Рада рањенога,
Баш ће гледа Мићуновић Вуче! —
Жали Вуче побратима свога,
Жа му га је према своје главе!
Отоле се у дружину врну
И дружини својој проговара:
„Аох нама, моја браћо драга,
Погибе ни од Трњина Раде,
Жива њега посјекосе Турци!
Но сад сложено да се послушамо
И с Турцима да се поколемо,
Дако би смо осветили Рада“.
Па је Вуче уредио друштво:
Оставио десетак момчади,
Да ћерају уз планину овце,
А с војском се натраг поврнуо,
Под Сувомут пристигао Турке,
Побисе се огњем из пушак.
За станац је Вуче запануо,
- А на стянцу капу поперо.
Пуче једна пушка од Турака,
Те Вукову капу погодила
И за станац каза одскочила. 205
Турци мисле е погаве Вуче,
Турци мисле, па из грла вичу:
Јуриш, Турци, ко ће први доћи,
Да посјече Мићуновић Вука!
То зачуо Кумрин капетане,
Па наћера дебела путаља,
Да Вукову он уграби главу;
Ал' га Вуче чека с цефердаром;
Добро га је напустио на се,
Док му мога пребројити зубе,
Па опали бистра цефердара, —
Пуче пушка ка да пуче муња
И Турчина погодила дивно:
Посред прси и влажнијех тока,
Смијеша се злато и олово, 220
Изгоре му срце у њедрима;
Задријема Турчин низ путаља,
Задријема да се већ не буди
И свали се у зелену траву.
Турчин паде, а Вуче допаде, 225
Те му русу посјече главу
И узе му коња и оружје;
Па повика из грла бијела:
„А, сад јуриш браћо Црногорци,
Јуриш, браћо, ако Бога знате, 230
Турци су се помутили грдно, —
Погибе им Кумрин капетане!“
Црногорци јуриш учинише,
Турци бјеже испод Сувомута;
Ками мајци утек' да могаху, — 235
Није лако утећ, Црногорцу!
До на Слано Турке поћераше,
Четрдесет глава посјекосе
И на томе боја предвојише.
Отоле се поврнула војска, 240
Носе турске главе и оружје
И с Турака ћурке и саруке.
Поштено су покајали Рада:
За њ четрдест пребише Турака
И сувише Кумрин капетана. — 245
Војска иде зеленом планином,
Кад дођоше на Ластву широку,
Ту су лијеп шићар дијелили:
Свакојему другу поједнако,
Али Раду старешинство дају; 250
Послаше му остаралој мајци,
Послаше јој дно од оваца
И још токе Кумрин капетана,
Дако би се преранила стара,
Е остала само рана мајка 255
И Раде јој већ четоват' неће!

Књижевност

Петку и Стојану Ковачевићима, спјев *Војводе Шака Петровића Његоша*, посвећен Његовом Високспросвјештенству Митрополиту *г. Хаџи-Сави Косановићу*. Накшић, Накшићска Акционарска Штампарија. 1902.

Различити могу бити утисци, различита пак унутрашња осјећања, која инспиришу pjesника да пјева. Неко пјева природи, неко чемери а неко наслади у животу; неко љепотици као персонификацији читавог пола, а неко стварној женској, која је придобила његову симпатију; неко опет пјева уображеним музама и т. д. и т. д. Пјесма се цијени, на првом мјесту, као умјетнички производ, али се к томе узима још по гдје што, што пјесму може „протежирати“ и поред многих јој литерарно естетичких недостатака. *Добро и лијепо* имају додирну тачку, па кад се други појам узме у широком смислу, први се под а њ подводи. Од књижевности пак с правом се захтјева да допринесе корист у смислу ријечи *добро*, а та ријеч као појам има широк обим, који је и покретљив. Ђуро Јакшић нпр. предлаже у пјесми да се плива у крви и да се бацају дјеца у огањ и кад би се та пјесма етички анализираола нашло би се њеној тенденцији зајерака с опште-моралног гледишта, али Србин разумије ту тенденцију на свој начин и она му је *добра*. — Литерарни производи са патриотском тенденцијом и васпитавају нас у извјесном правцу, те с тога и треба да наша умјетничка литература изобилује том тенденцијом. Спјев, чиј наслов горе неписасмо чини лијеп примјер у том правцу.

Сјећам се да је једном на часу историје рекао мој професор тога предмета, да кад би свијема заслужним Србима дизали споменике закрчили би њима простор у ком се крећемо. Одушевљени учитељ се овдје иперболички изврзео, али ипак лијепо и значајно. Та и снај најобичнији борац наш великан је. Кад својим витезовима не можемо подизати материјалне споменике, а ми их отргњемо заборау пером и то ће завидније бити но да се заносимо музама или историјом каквог јевропског авантуристе.

Г. Петровић је одужио дуг према хероима браћи Ковачевићима, а завијет' му је што се и у посети сјетио једног врлог што се сјетио

сиједог архипастира г. Хаџи Саве Косановића за којег можда писац није ни знао, да је баш он као мостарски учитељ и свећеник читао еванђеље над погубљеним Петком Ковачевићем.

„Шта Леонид хоће и Сцевола“ код њиших идеал-јунака?! Одужимо им се колико можемо, а претпоставимо још да нам предетоји очајна борба за наша народна права и зар није спјев који приказујемо борба своје врсте? Јесте и то нам се допада тим више, што ту борбу замеће српски војвода.

— II —

Библиографија

Мала Библиотека, број I., година IV. (1902.) *Од српских писаца: Хумористикон* (коварије): Свеска прва. У Мостару, 1902. Издање и штампа издавачке књижарнице *Пахера и Кисића*. Садржина: *Бранислав Ђушић*: „Прича о томе...“; *Милорад М. Петровић*: „За столом“; *Др. Бранислав Станојевић*: „Краљ Драгојло и његова брадавица“; *Чича-Илија Станојевић*: „На студенцу“; *Јован Прошић*: „Poesie“; *Чедо Поповић*: „Песма о славним стомацима.“

Сељанчице, пјесме *Милорада М. Петровића*: Београд Електрична штампарија П. Турчића. 1902. 40 страница неснаестине.

Кроз Босну и Херцеговину. Путне белешке *Мих. Станојевића*, учитеља. Београд. (Књига је штампана на најфинијој хартији и украшена многобројним илустрацијама. — Садржина је веома забавна и поучна. — Цијена јој је 2:50 дин. — Новац треба слати унапријед писцу. Експедиција се одмах врши.)

Разне билешке

Изгорио манастир Св. Павла у Св. Гори. Ноћу 10. јануара ове г. једну од светиња на далеком Атону постигла је страпна несрећа — изгорио је манастир Св. Павла и у пламену је погнуло 9 калуђера. Осим тога тешко су повријеђени 20 монаха, који су искакали кроз прозоре упаљеног манастира на земљу претрцјевши тешке ране.

Заједничким радом испало је за руком манастирској братији да спасу од пожара архив од велике врједни сти и друге свете утвари манастирске.

Манастир Св. Павла долази у најудаљеније крајеве републике атонске. Од центра управе атонске — Кареје изгорели манастир Св. Павла удаљен је 9 часова. Манастир је основан у давнашња времена. Његов је оснивач од царственог рода Рангаве, који је начинио пештеру на морској обали, а последије је био игуман у Ксиропотаму.

Желећи себи начинити прибежиште од морскијех разбојника, Св. Павле је изабрао сасдроварајуће мјесто и тамо је подигао храм Св. Сретењу, за тијем је био начинио на исушеном потоку други манастир посвећен 40-ци мученика. Осјетивши да му се приближује крај живота, он се премјести опет у прву приморску пећину, гдје је мирно свршио.

Доциније манастир светога Павла обновио је српски Деспот Ђурађ Бранковић, чија се је шћер Мара удала за султана Мурата, а то је мајка Мухамеда II освајача Ципра. Султанија Мара а и Цар Алексејев Михаиловић богато су обдарили манастир и сматрао се као један од најбогатих Овоје манастиру припада „Новий Скитъ“ у коме је неко вријеме живио О Иларион Имертински („Нива“) m.

Велики добротвор. Пок. Младен Велковић бив. биоградски трговац оставио је тестамент, којим својом имовином чини овакав распоред: од целокупне његове имовине, која износи око 26000 динара има се издвојити 50000 динара Дому сиротне и напуштене дјеце с тим да се образује фонд из кога да се шаљу питомци тога завода на страну ради усавршавања у занатима; по 1000 динара Српском Трговачком Удружењу, Београдској Трговачкој Омладини, друштву „Дечански“, за глухонимјему дјецу и пензионом фонду чиновника Биоградског Кредитног Завода, а 2000 динара једном служитељу истог Завода. За извршиоце тестаментa одредио је г. г. Пера Петровића директора Кредитног Завода и Др. Јов. Ђурића, апотекара, с тим да г. Петровић с остатком имовине учини распоред, како ће најбоље одговорити жељи племенитог завјештаоца. Г. Петровић мисли да ће тој жељи најбоље одговорити, ако се образује фонд за издржавање удолица пострадалих биоградских трговаца

прав. вјере. Фонд овај предао би се на руковање Српском Трговачком Удружењу, а последије смрти матере покојникове у њ би се унијели и они 50000 дин. чији је приход одређен за доживотно издржавање исте и тада би тај фонд износио 180000 дин. — Слава великом добротвору!

Цар Вилхелм о гимназијском образовању. — Данас, кад све јаче избија протест против старе школске системе, неће бити сувишно, да изнесемо овдје једно писмо цара Вилхелма, о томе питању, писмо које је он писао још као престолонаследник судији Емилу Гартвику у Дисендорфу.

Ево тога писма:

„Посдам, 2. апр. 1885.

Поштовани г. судија. Примите моју срдачну благодарност за оба ваша дјела, што ми их посласте. Ја сам с великом вољом и још вишим саучашњем прочитао ваше: „Од чега ми страдамо.“ Дакле, нашао се је, најпослије, човјек, да рече енергичну ријеч против ове системе и њене непомичности и мртвила. Ја се потписујем и д сваком ријечи, коју сте ви у вашој књизи изrekli. Срећом, ја сам тегајем двије и по године имао прилике, да се лично увјерим, колико ова система доноси зла, нашој младежи. О, колико сам ја у самоћи премишљао о томе што ви говорите! Да не би далеко пошли, поменућу само то, да су од 21 ученика нашега разреда њих 79 носили наочаре, а тројица њих морали су метати и по двоје, да би могли што на табли разабрати.

Омир, велики човјек, мене је заносио; Хорације и Демостен, који морају занијети свакога, — како се код нас читају? Да ли се човјек заноси биткама и описима природе? — Ни мало баш! Нож нашијех, у граматички застаралијех, фанатички — филологâ цијепа и реже сваку реченицу на дјелове, па тек видиш како узживају, кад оголе костур и кад, ради више поуке разреду, објасне какав различити значај могу имати два или три, или друго што налик на то.

Куда ће виша бесмислица, него писање задаћа на латинском и грчком језику! О, колико то кошта и времена и снаге! Па још какви су се састави добијали! — Ја мислим, да би Хорације, кад би их видио, умро од ужаса.

Дакле, напријед! Рат таквој педагогици! Ова система чини те нама младеж зна боље грчку и латинску граматичку и синтаксу, но сами Грци и Латини; зна

напамет све војсковође, све бојеве и трактате мира, а о рат. вима који су јуче били не знаду ништа, јер се то није још „учило“.

Што се тиче тијела, ја се држим мишљења, да свако после подне мора бити слободно од лекција. У гимнастиком би се младеж морала забављати... За старију ђецу могу се препоручити војничке вјежбе с дрвеним пушкама и под руководством каквог подофицира, ако у мјесту има војске; у мјесто глупијех тако званијех разреднијех прошетња, корисније би било вјежбање у пољској служби, а није потреба да то прелази у будалаштине и бој...

Рат на живот и смрт старој системи! Ја сам готов помагати вам у вашим тежњама и радујем се, што сам нашао човјека, који тако широко на ствари гледа.

Ваш *Вилхелм*
престолонаследник пруски.“

Ово писмо, које је у безброју преписа циркулисало од руке до руке, појавило се у штампи недавно у дјелу знаменитог физиолога, проф. Прајера: „Наш цар и школека реформа.“ Оно служи као претеча онога, што је цар изрекао у својим бесједама од 4-ог и 17-ог децембра 1890. г., на берлинској школој конференцији у којој васпитања младежи у наредном духу („Њива“).

Жртве рата. — Какве су људске и новчане жртве прождрили ратови од 1850—1890., показале нам цифре, које је прибрао управитељ пруског статистичког бироа у Берлину, др Ернест Енгем:

	жртве у људима	новч. тр. у милио- нима мар.
Кримски рат 1853—1856 г.	750000	7960
Италијански рат 1859. г.	45000	1200
Дански рат 1864 г. — —	3000	140
Сјеверно-амерички међусобни рат 1861—65 г. — — —		
Сјеверне државе — — —	380000	18000
Јужне државе — — —	520000	9200
Пруско-аустр. рат 1866 г.	45000	1720
Експедиција у Мексико и Кончинчину, Франц пруски рат 1870—71. г. — —	65000	800
Француска — — — —	155000	12000
Немачка — — — —	60000	
Срп.-тур. рат (с Бугарском)	25000	700
Рус.-тур. рат 1877—78. г.	250000	4500
Јужно афрички с Ашантима и др. — — — —	30000	35
Авгански рат — — — —	25000	53
	2253000	55908

У те цифре нијесу свуда рачунати губици од болести, које обично прате ратове. Тако исто ту нијесу урачунати они, који су доцније од добивенијех у рату рана и порушеног здравља умрли, или су постали неспособни за рад („Њива“).

Благотворан рецепт. — Свакоме је готово лекару познато, да постоји доста и таквијех болесника, особито невростеника, који виде свој спас једино у рецепту и латинској кужини; а у ствари лекарије не само да им нијесу потребите, него су им још и штетне.

Таквијем болесницима један познати западнојевропски лекар прописивао је овај рецепт:

Rp. Aquae fontis 100,
Ille repetitae 40,
Eadem stilata 12,
Hydrogenii protohidati 0.32,
Nil aliud 1.25,

3. три пут на да по 1. капљу

Рецепт, као што се види, важан, за оне који не разумију. Међутијем српски он гласи:

Изворске воде 100
То исто поновити 40
То исто дистилирано 10
оксид. воденик (опет вода, 0.32
Ништа више 1.20

Поред свега тога, овај рецепт имао је великог успјеха.

Вјештачко произвађање кише. — Недавно су у Јапану чињени покушаји за вјештачко произвађање кише помоћу електрицитета.

Ми немамо података о начину како су то чинили, али знамо да је успјех био значајан.

Вријеме је било стално лијепо. Покушај је почео у 11 сати увече; сутрадан око 9 сати изјутра, почеше се облаци живо окупљати и брао затијем паде обилата киша, која је трајала до увече, све плување иза плувака.

Киша је обухватила простор од много километара око мјеста, гдје је покушај чињен.

Ови ће се покушаји опет скоро поновити и надамо се, да ћемо тада бити у стању дати тачније извјешће о томе („L'Illustration“).

Његовање голубова. — У Америци постоји завод за његовање голубова. Тај завод је управо јединствен своје врсте.

Цијело намјешће обухвата простор од 3 хектара земље у долини ријеке Angeles, гдје има воде у изобиљу У заводу се налази мање од 15 000 питомаца, који су подијељени по развијеним здањима.

Главно здање дугачко је 18, а високо 6 метара, а и изван и унутра по видовима налазе му се хиљаде малијех кућица (кавеза) за гњијезда. Сва су та гњијезда удешена тако, да се даду чистити.

Овај завод продаје мјесечно најмање 3.000 голуба. Годишњи приход износи на 45.000 франака. Потраживања бивају све већа, тако да их завод још није у стању сва задовољити

Тица једу три пут на дан, а то јело кошта дневно 75 франака. Дневно се поједе 12 врећа разнога чистога зрнења и 8 врећа пшенице, не рачунајући у то извјесну количину брашна скуваног.

Сваа гњијезда направљена тако, да се у њима не могу залећи никакви инсекти.

Обична је цијена 15 франака за дувину. Највише продају шарене голубове, а бијеле чувају за завод („L'Illustration“).

Важан биолошки проналазак. — Научењак Квинт, последије дугог истраживања, учинио је важан проналазак, да међу хемијским саставом крви и морском водом постоји знатно хемијско сродство. До сад је више пута износена хипотеза, да су се сви живи створови развили из мора. Сад Квинт, у извјештају, што га је понудио парижкој Академији Наука, потпуно објашњава ову хипотезу. Научењак је на основу многијех експеримената доказао да се код морскијех животиња непрестано мијења крв и морска вода и да то бива кроз кожане поре. Опажања су до сад чинена само на бескичмењацима. Најприје су анализирали крв; затијем су неколико њих намјештали у језерца са морском водом, којој су састав и количину соли вјештачки мијењали. Иза неког времена доказивало се је, да се је и крв дотичнијех животиња мијењала у тој истој мјери, у којој се мијењала вода около њих Према томе излази закључак, да је крв морскијех животиња хемијски сродна с морском водом, што до сад, без сумње није било у науци познато. Код копненијех животиња и код човјека та је сличност непобитна, особито кад се узме у обзир то, што су у пракси више пута замјењивали доста знатну количину крви

морском водом, без икакве опасности за дотични организам („Бива“) 2.

Учитељске плате пред сенатом. — Од 25. прошлог пјесеца претресају се измјене и допуне у закону о нар. школама у Сенату Краљевине Србије. 29. пр. мјесеца закључена је начелна дебата и пројект о измјенама и допунама усвојен је онај исти, који је дошао из Нар. Скупштине.

Још ће само неколико дана требати, па да се заврши дебата и у појединостима и да основна настава и учитељи уђу у нову фазу живота.

До сада су у сенату усвојене ове битније измјене:

1. Народне школе издржавају се општим школским прирезом;

2. Наставне предмете, програм и распоред часова у нар. школама прописује министар просвете;

3. На мјесто грађанских школа, које се укидају, установаљавају се V и VI разреда са по јединим наставником, Дјевојачке школе остају.

4. Учитељима се допушта удаја без губитка службе.

5. За сталне учитеље постављају се и богослови (ако подже учитељ испит) као и ђаци учитељске школе.

6. Установаљавају се учитељски заступници. Учитељски заступници могу бити сврш ученици гимназија и трговач. школа.

7. Почетна плата сталним учитељима је 900 дин. Повишица има 7. Свака повишица 300 дин. Прве двије добијају се после 5 година, а остале после 4. Највећа плата 3000 динара, коју учитељ последије 30 службе ужива пензију.

Почетна плата учитељима је 840. Прве 4 повишице по 240 дин., а последње три по 300 дин.

Привремени учитељи не имају 750 дин., заступници по 600 дин.

ИСПРАВКА

У свесци за март „Књ. Листа“ од ове године, а у цјесми „Осветљик гроб“ (стр. 57.) учињене су неке омашке, које се овим исправљају:

У трећем стиху прве строфе штампано је: „летио ј“ а у рукопису је било: „летлио“, у четвртном стиху друге строфе штампано је „вјерно ј“ „с луж и о“, а у рукопису је било: „вјерно оделу ж“, у првом стиху четврте строфе штампано је: „не пролаз“ тако низ та два храма“, а у рукопису је било: „не пролаз тако крај та два храма.“

Уређује Књижевни Одбор:

Д-р Л. Томановић, Жико Драговић, Д. Гашало, Мирко Мијушковић и Саво П. Вулешић.